

25. Türk Kùltür Tarihinde Mecelle: Külli Kaidelerinin Eğitim Açısından Analizi

Hakan ÖZKAN¹

Cavit ERDEM²

APA: Özkan, H. & Erdem, C. (2023). Türk Kùltür Tarihinde Mecelle: Külli Kaidelerinin Eğitim Açısından Analizi. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (36), 455-476. DOI: 10.29000/rumelide.1372370.

Öz

Osmanlı Devleti, toplumsal hayatın düzeninde din, hukuk, ahlak ve örften yararlanmıştır. Türk hukuk ve kùltür tarihinde önemli bir yeri olan Mecelle; içerisinde külli kaidelerinin, usùl, borçlar ve eşya hukukunun yer aldığı, uygulamada yargıçlara yol gösteren, Osmanlı Devleti'nin ilk Medeni ve Medeni Usùl Kanunu olarak kabul edilmektedir. Din ile devletin, hukuk ile örfün, birey ile toplumun, eğitim ile ahlakın, medrese ile mektebin, teori ile pratiğin iç içe olduğu Osmanlı Devleti'nde modern hukuk metni olarak üretilen Mecelle'nin din, sosyoloji, hukuk, ahlak, eğitim ve öğretim boyutları da mevcuttur. Mecelle, kendi içerisinde bir felsefesi ve sistematığı bulunan, gelenekle modernliği içtihat yöntemiyle harmanlayan, genellikle dinin kaynaklarını referans alarak hukuk reformu ortaya koyan bir yenilenmenin sonucudur. Mecelle; hukuk, fıkah ve usùlü fıkah metni olarak incelenmiş olsa da kùltür tarihi ve din eğitimi bağlamında, eğitim hedefleri, öğretim ilkeleri ve yöntemleri çerçevesinde değerlendirmesi yapılmamıştır. Çok boyutlu ve evrensel niteliği öne çıkan Mecelle'nin külli kaidelerinin bu yönlerden analiz edilmesi din eğitimi alanında yapılan ilk çalışmadır. Nitel araştırma yöntemlerinden içerik analizinin kullanıldığı bu çalışma din ile eğitimin, hukuk ile ahlakın, teori ile pratiğin, prensipler ile değerlerin, geçmiş ile geleceğin irtibatının kurulabileceği varsayımına dayanmaktadır. Bu çalışma neticesinde İslam, Türk ve dünya hukuk ve kùltür tarihinde önemli bir yeri olan Mecelle'nin külli kaidelerinin, eğitim hedefleriyle, öğretim ilke ve yöntemleriyle ilişkili olduğu, doğru düşünmenin kurallarını, usùl ve yöntemlerini gösteren ilkeler manzumesi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar kelimeler: Din Eğitimi, İslam ve Türk Hukuku, Mecelle, Külli Kaideler, Eğitim Hedefleri, Öğretim İlke ve Yöntemleri

Mecelle in the History of Turkish Culture: an Educational Analysis of its Principles

Abstract

The Ottoman Empire utilized religion, law, morality and custom in the organization of social life. Mecelle, which has an important place in the history of Turkish law and culture, is considered to be the first Civil and Civil Procedural Code of the Ottoman Empire, which includes general principles, procedural, obligations and property law and guides judges in practice. Produced as a modern legal text in the Ottoman Empire, where religion and state, law and custom, individual and society, education and morality, madrasah and school, theory and practice were intertwined, the Mecelle also

¹. Dr., İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü (İstanbul, Türkiye), hakan.ozkan@medeniyet.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-2023-6873 [Araştırma makalesi, Makale kayıt tarihi: 26.08.2023-kabul tarihi: 20.10.2023; DOI: 10.29000/rumelide.1372370]

². Dr., Sarıyer Kız İmam Hatip Lisesi Müdürlüğü (İstanbul, Türkiye), caviterdem99@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-8913-0201.

has dimensions of religion, sociology, law, morality, education and training. Mecelle is the result of a renewal that has its own philosophy and systematics, blends tradition and modernity through jurisprudence, and generally introduces legal reform by referencing the sources of religion. Although Mecelle has been analyzed as a text of law, fiqh and usul al-fiqh, it has not been evaluated in the context of cultural history and religious education within the framework of educational goals, teaching principles and methods. This is the first study in the field of religious education that analyzes the universal principles of the majalla, which is multidimensional and universal in nature, from these aspects. This study, which uses content analysis, one of the qualitative research methods, is based on the assumption that the connection between religion and education, law and morality, theory and practice, principles and values, past and future can be established. As a result of this study, it has been concluded that the universal principles of Mecelle, which has an important place in the history of Islamic, Turkish and world law and culture, are related to educational goals, teaching principles and methods, and are a set of principles that show the rules, methods and methods of correct thinking.

Keywords: Religious Education, Islamic and Turkish Law, Mecelle, General Principles, Education Objectives, Principles and Methods of Teaching

Giriş

Sosyal bir varlık olan insanın dengeli ve huzurlu bir yaşam için topluluk içerisinde ve kurallara göre yaşaması kaçınılmazdır. Değerlerden ve kurallardan soyutlanarak toplumsal bir yaşamın organize edilmesi mümkün değildir. Din ve ahlak eğitimi, insanın kendini gerçekleştirmesinde önemli bir rol oynamakla birlikte bireyin sosyal hayatında da kendisine destek ve rehber olmaktadır. İnsanın bireysel ve toplumsal prensiplerini belirleyen ahlak, devlet otoritesiyle desteklenen hukuk normlarıyla birleştiğinde, dinin hedeflediği sosyal denge ve bütünleşme daha kolay sağlanabilmekte, adaletli bir düzen sürdürülebilmektedir.

İnsanın yaratılışına uygun en ideal yaşam tarzı sunan İslamiyet'in bireysel ve sosyal hayatla ilgili ilke ve değerleri vardır. Devletin işleyişini İslam dini esasları üzerine bina etmiş ve dinin muhafızı olarak hareket eden Osmanlı'da (İnalçık, 1958, s. 102) hukukun şeri ve örfi olmak üzere iki temel kaynağı bulunmaktaydı. Farklı dil, din ve ırktan birçok milletin bir arada yaşadığı Osmanlı Devleti'nde toplumsal mutabakat, dinin belirlediği ahlak ve hukuk normlarıyla sağlanmış, barış ve huzur içerisinde bir yaşam hüküm sürmüştür. Osmanlı'nın devlet sisteminde geçerli olan sosyal düzen kurallarının İslam dinini kaynak alması, dikkatleri kural ve kaidelerin dayandığı kaynaklara çevirmiştir. Önceleri kadılar, İslam hukukuna vukûfiyetine göre içtihat yaparak hüküm ve fetva veriyorken, son dönemlerde ehliyetli ve liyakatli kadınların sayısı azalınca bu ihtiyacı karşılamak üzere fıkıh kitaplarında dağınık halde bulunan hükümlerin ve ilkelerin birleştirilmesi zaruret haline gelmiş, Mecelle bu ihtiyacı karşılamaya yönelik bir çalışma neticesinde hazırlanmış ve yürürlüğe girmiştir (Gür, 1993, s. 39). Osmanlı'da din-devlet ilişkisinde din sadece kuruluş, yükselme ve zirve dönemlerde değil, devletin batı karşısında gerileme ve çöküş dönemlerinde de etkili ve güçlü olmuş, Tanzimat sonrası yapılan yeniliklerde de din dikkate alınmıştır.

Dini, ahlaki ve örfi birçok değer yer aldığı Mecelle'nin ilk yüz maddesi bir hukuk eseri olduğu kadar bir ahlak kitabı, dini ve ahlaki değerlerin öğretildiği hikmetli söz ve kaidelerin yer aldığı bir nasihat kılavuzu olarak da görülebilir. Mecelle'nin ilk yüz maddesinde yer alan küllî kaideler hem evrensel değerleri barındırmakta hem de ahlaki ilkeleri didaktik bir şekilde öğretmektedir. Küllî kaideler,

delillerden muhakeme yoluyla hüküm çıkarmanın örnekleridir. Bu durum, Osmanlıda hukuk uygulamasını kolaylaştırmış ve yaygınlaştırmıştır (Şimşirgil & Ekinci, 2009, s. 56).

Her ne kadar fıkıh İslam hukuku olarak anlaşılrsa da fıkıhın günümüzde modern hukuku da içine alan sosyal bilimler ya da toplum bilimler alanları içerisinde yer alan birçok konuyu kapsadığı savunulmaktadır (Şentürk, 2017, s. 73-75; Bardakoğlu, 2017, s. 229). Bu bakış açısıyla değerlendirildiğinde, küllî kaidelerde yer alan ilke ve değerlerin dinin muhtevisyatını yansıtmasından hareketle Mecelle'nin sosyal bilimler alanını da ilgilendirdiği, evrensel değerler içerdđiđi söylenebilir.

Çalışmanın problem cümlesi: Mecelle hakkında yapılan akademik çalışmalar genel itibariyle hukuk ve İslam hukuku alanlarıyla sınırlı kalmıştır. "Mecelle, din eğitimi perspektifinden herhangi bir değerlendirmeye tabi tutulabilir mi; eğitim hedefleri, öğretim ilkeleri ve yöntemleri çerçevesinde analiz edilebilir mi?" sorusu çalışmanın problemini oluşturmaktadır. Hukuk, fıkıh ve usulü fıkıh metni olarak incelemelere tabi tutulan Mecelle'nin küllî kaidelerinin din eğitimi bağlamında şimdiye kadar değerlendirilmemesi bir eksiklik olmakla birlikte bu çalışmayla alanda özgün bir değerlendirme yapma imkânı olacaktır.

Çalışmanın amacı: Günümüzde modern batı düşüncesinden kaynaklanan haz ve çıkar odaklı yönelişin değer merkezli bir anlayışa evrilmesi için küçük yaşlardan itibaren öğrencilere ahlaki ilke ve erdemlerin kazandırılması gerekmektedir. Bireyin hak ve sorumluluklarının toplumsal normlarla dengelenmesi, dinin ve eğitiminin sorumluluk alanındadır. Mecelle uygulamadan kaldırılmış olsa da hüküm ve ilkeleriyle medeniyet ve kùltür hafızasında varlığını sürdürmekte, toplumsal mutabakata katkı sağlamaya devam etmektedir. Mecelle'nin küllî kaidelerinin eğitim hedefleri, öğretim ilke ve yöntemleriyle bağdaştırılması, İslam dini ve medeniyetindeki değerlerin ve eğitim-öğretim yönünden yeni düşünce ve bakış açılarının inkişafına vesile olacaktır.

Çalışmanın önemi-özüğü yanı: Din ile devletin, birey ile toplumun, eğitim ile ahlakın, medrese ile mektebin, teori ile pratiğin iç içe olduğu Osmanlı Devleti'nde hukuk metni olarak üretilmiş olsa da Mecelle'nin hukuk, fıkıh, usulü fıkıh, ahlak, eğitim ve öğretimle ilgili farklı boyutları vardır. Din eğitimi açısından da büyük bir öneme sahip olan Mecelle'nin bu yönleriyle incelenmemiş olması bir eksiklik olarak gör÷lmektedir. Mecelle'nin din eğitimi perspektifiyle eğitim hedefleri, öğretim ilke ve yöntemleri açısından incelenmesi alanda yenidir ve değerlidir. Günümüz modern hukuk metinlerinde de izdişümü bulunan Mecelle hükümlerinin farklı disiplinlerde farklı bakış açılarıyla değerlendirilmesi önem arz etmekte, Mecelle'nin daha iyi anlaşılmasına destek olmaktadır.

Çalışmanın Yöntemi: Bu çalışmada, nitel araştırma yöntemlerinden içerik analizi tercih edilmiş; Mecelle'nin küllî kaideleri din eğitimi perspektifinden eğitim hedefleri, öğretim ilke ve yöntemleri bakımından tahlil edilmiştir. İçerik analizi, konuyla ilgili tüm materyallerin içerdđiđi mesajları, sistemli ve nesnel bir şekilde anlamsal ve/veya dilbilimsel olarak sınıflandırma, sayılara dönüştürme ve çıkarımda bulunma yoluyla gerçekteşiren bilimsel araştırma yöntemi olarak ifade edilmektedir (Tavşancıl & Aslan, 2001, s. 22). Betimsel yaklaşımla gerçekteşirilen içerik analizinde nitel analiz yaklaşımlarına uygun olarak kodlar ve kategoriler oluşturulmaktadır (Ültay et al, 2021, s. 189). Bu kapsamda eğitim hedefleri, öğretim ilkeleri ve yöntemleri bu çalışma için belirlenen kodları oluşturmaktadır. Mecelle'nin küllî kaideleri ise kategori olarak belirlenmiştir. Çalışmada ayrıca Mecelle'nin küllî kaideleri, din eğitimi perspektifinden konularına göre itikadî, amelî ve ahlakî olarak tasnif edilmiştir.

Çalışmanın varsayımı: Din eğitimi perspektifinden Mecelle'nin küllî kaidelerinin eğitim hedefleri, öğretim ilke ve yöntemleri analiziyle, din ile eğitimin, hukuk ile ahlakın, teori ile pratiğin, prensipler ile değerlerin, geçmiş ile geleceğin irtibatının kurulabileceği varsayılmaktadır.

Çalışmanın sonuçları: Bu çalışma neticesinde dinin sadece insanın rabbiyle ilişkisini belirleyen ilkelerden ibaret olmadığı, insanlar arası ilişkilerde dinin ve değerlerin başat bir rol oynadığı, dini ve hukuki birikimlerin genel prensiplere dönüştüğünde bireyi ve toplumu eğitmede etkin olabileceği, birçok alanda yararlanan Mecelle'nin küllî kaidelerinin eğitim hedefleri, öğretim ilke ve yöntemleriyle ilişkili olduğu, doğru düşünmenin kurallarını, usûl ve yöntemlerini gösteren ilkeler manzumesi olduğu sonucuna varılmıştır.

1. Mecelle

Mecelle, Arapça'da ciltlenmiş, küçük hacimli kitap/dergi anlamında kullanılmaktadır (Develioğlu, 2001, s. 594), Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye ise adli kurallar mecmuasına karşılık gelmektedir (Kaşıkçı, 1997, s. 23). İslam'a dayansa da hukuki bir metin olan Mecelle'nin maddeleri ve üslûbu veciz ve açıktır (Ekinci, 2019, s. 353). Hukuk, Arapça'da hak kelimesinin çoğuludur. "Hak kelimesi sözlükte "adaletin, dinin, törelerin veya insaniyetin gerektirdiği şey veya kişiye tanıdığı imkân, fırsat v. b." anlamıyla kullanılmakta; hukuk ise "haklar, kanunların verdiği haklar, toplumda kişilerin birbiriyle ve devletle aralarındaki münâsebetleri düzenleyen kanunların tamâmı" (Millî Eğitim Bakanlığı, 1995, s. 1110, 1285) şeklinde tanımlanmaktadır. Hukukun terim anlamı ise insanların birbiriyle ilişkilerini düzenleyen, hak ve sorumluluklarını belirleyen, devlet otoritesiyle güvence altına alınan bağlayıcı kuralların bütünüdür (Özkan, 2009, s. 12).

Zengin İslam hukuk kaynakları ve örnekliliği ile hazırlanan, Osmanlı dönemindeki hakimler için uygulama kolaylığı sağlayan Mecelle, halifenin beklentisi ve talebi yönünden Abbasi halifesi Harun Reşid'in İmam Ebû Yusuf'a hazırlattığı ve günümüze kadar ulaşan ilk telif eserlerden Kitabü'l-Harac'a benzetilebilir. Benzer bir hukuk metni, Babürlü hükümdar Evrengzîb Âlemgîr'in İslam hukukunda kuvvetli olan görüşlerin tedvin edilerek uygulamaya ve fetvaya medar olmasını istediğinde uzman bir heyet tarafından hazırlanan ve Hanefî mezhebinin muteber görüşlerinin toplandığı el-Fetâvâ'l-Hindiyye isimli eserdir (Özel, 1989, s. 365-366; Şimşirgil & Ekinci, 2009, s. 50).

19. yüzyılda Osmanlıya hasta adam muamelesi yapan batılı devletler, azınlıklar üzerinden baskılarını yoğunlaştırmışlardır. Devletin siyasî ve sosyal olarak bölünmeden bütünlüğünün korunabilmesi için ülkede yoğun bir şekilde fikir teatisi yapılmış, çözüm önerileri ortaya konmuştur. Osmanlı, batı karşısında düştüğü bu durumdan kurtulmak için birçok reforma imza atmıştır. Bunlar arasında kanunlaştırma faaliyetlerinin de olduğu bilinmektedir. Osmanlı'nın kanunlaştırma faaliyetleri kapsamında 1808 yılında Anadolu ve Rumeli Ayanlarıyla Sened-i İttifak antlaşması yapılmıştır. Bu belgeyle devlet, yetkilerinde bazı sınırlandırmalara gitmiştir.

Batılılaşmanın somut bir adımı kabul edilen bu yeniliklerden bir diğeri 3 Kasım 1839'da ilan edilen Tanzimat Fermanı'dır. Bu ferman ile devlet yenilenme ihtiyacını kabul etmiş, yönünü batıya dönmüştür (Mardin, 2009, s. 9). Osmanlı, Tanzimat Fermanı'yla başlayan bu dönemde sosyal, siyasal, kültürel, hukuki ve iktisadi bakımdan birçok köklü değişiklikler yapmıştır. 1856 yılında ilan edilen Islahat Fermanı'yla, Tanzimat Fermanı'nda kararlaştırılan bazı haklar azınlıklara verilmiştir.

Tanzimat sonrası, mevcut adli teşkilatında büyük ölçüde yenilikler olmaya başlamıştır. Mevcut şeriyye mahkemelerinin yanında ticaret, hukuk ve ceza mahkemeleri de kurulmuş fakat yeni kurulan çok hakimli bir sistem olan nizâmiye mahkemelerinde görev yapacak yeterli hukuk ve fıkıh bilgisine sahip kişiler bulunamamıştır (Ceylan, 2021, s. 701; Ergin, 1977, s. 157-158). Nizamiye mahkemelerinde görev yapacak hakimlere yardımcı olmak ve onların doğru ve benzer kararlar vermelerini sağlamak için çözüm arayışları devam etmiştir. Mahkeme heyetinin karar verirken uyabileceği, takdir yetkilerinin minimize olduğu, batıdaki mahkemelerin uyguladığı kanunlara benzer yasalara ihtiyaç duyulmuştur.

Osmanlı hukukçuları ve devlet adamları arasında bu ihtiyacı karşılayacak borçlar kanununun batıdan mı alınacağı yoksa uygulamada olan mevcut hukukun batıdaki kanunlaştırmaya benzer bir şekilde tanzim mi edileceği hususu üzerinde tartışmalar yapılmıştır. 1855 yılında millî bir kanun yapma fikri ağırlık kazanarak çalışmalar başlamıştır. 1868-1876 yılları arasında Ahmet Cevdet Paşa başkanlığında bir heyet tarafından hazırlanan Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye, fıkıhın kanunlaştırılması olarak da bilinmektedir. Mecelle geleneksel fıkıh literatüründe yer alan muamelat kısmının kanunlaştırılması olarak ortaya çıkmıştır. Mecelle’de fûrû ve kavâid kitaplarının sistematiki takip edilmiştir (Kızılkaya, 2013, s. 278). Yürürlükte olduğu dönemlerde Mecelle Osmanlı Devleti’nde nüvvab, mülkiye ve hukuk mekteplerinde ders olarak da okutulmuştur (Erdem, 2005, s. 681).

Osmanlı Devleti’nde İslam hükümleri esas alınarak 1868-1876 yılları arasında hazırlanan, hem Türk hem de İslam hukuk tarihi açısından önemli bir kanun kabul edilen ve diğer Müslüman ülkelerin hukuk metinlerine öncü ve örnek olan Mecelle’nin tam adı Mecelle-i Ahkam-ı Adliyye’dir (Aydın, 2003, s. 231-235). Usûl-ü fıkıh hükümlerine benzetebileceğimiz Mecelle’nin külli kaideleri soyut niteliktedir (Yıldırım, 2001, s. 16), evrensel hukukun ve ortak aklın reddedemeyeceği ilkeleri barındırmaktadır (Demir, 2011, s. 75).

Divân-ı Ahkâm-ı Adliyye Nâzırı Ahmed Cevdet Paşa’nın başkanlığındaki Mecelle Cemiyeti tarafından Hanefi mezhebi esas alınarak hazırlanan Mecelle, mukaddime ve 16 kitap içindeki 73 baktan, 1851 maddeden müteşekkildir. Mukaddimenin ilk maddesi fıkıhı tarif eder, diğer doksan dokuz madde külli kaidelerden ibarettir. Sade, basit bir dili ve üslûbuyla Mecelle, meseleci bir metoda göre hazırlanmış, dönemin şartları gereği Hanefi mezhebinin görüşleri esas alındığından mezhepler arası görüş farklılığına yer verilmemiştir. Mecelle, şeriyye mahkemelerinin yargılama alanına dahil olan şahıs, aile ve mirasla ilgili hükümleri içermez (Şimşirgil & Ekinci, 2009, s. 64); daha çok nizamiye mahkemelerinin yargılama alanında bulunan eşya ve borçlar hukukuna ilişkin hükümleri ihtiva etmektedir. Külli kaideleriyle birlikte değerlendirildiğinde Mecelle günümüz modern hukukuna da hitap eden evrensel ilkeleri barındıran değerli bir hukuk metnidir (İlhan, 2011, s. 19).

Mecelle, içerdiği külli kaideler yönünden fıkıhın atasözlerine benzetilmektedir (Tuzcu, 2012, s. 2). İslamiyet’in temel kaynakları olan âyet ve hadislerle dayanan, bu yönüyle dinin aslını ve usûlünü yansıtan Mecelle 1869 yılından 1926 yılına, İsviçre kökenli Medeni Kanun yürürlüğe girene kadar Mısır ve Arap yarım adası hariç tüm Osmanlı mahkemelerinde uygulanmıştır (Onar, 1955, s. 58; Karaman, 2008, s. 80). Osmanlı Devleti’nden sonra da birçok devlet Mecelle’yi uygulamaya devam etmiştir. Mecelle’nin Arapça, İngilizce, Fransızca, Bulgarca, Ermenice ve Rumca’ya tercümelere yapılmış, çeşitli dillerde şerhleri yapılmıştır. Türk hukuk tarihinin başyapıtlarından biri olan Mecelle’nin külli kaidelerinde (Lewis, 1984, s. 122-123) ahlakın ve değerlerin yansımaları görülebilmektedir. Mecelle’de yer alan doksan dokuz külli kaideden bazıları birbirinin yerine ikame edilebilecek nitelikte tekrardan ibaret olsa da birbiriyle çelişen herhangi bir hüküm bulunmamaktadır. Mecelle’de temel dini kaynaklar ve İslam hukukunun yanı sıra Türk-İslam örfünden de yararlanılmıştır (Aydın, 2001, s. 67). Mecelle’yle

İlgili çalışmalar, Osmanlı döneminde dinle, hukukla ve toplumun değer yargılarıyla ilgili ipuçları verdiği gibi evrensel hukuk ilkeleriyle mukayese edilmesine de imkân sağlamaktadır. Mecelle'ye küllî kaidelerle başlanması, sonraki hükümlere yardımcı ve rehber olmasına yönelik olabilir zira usûl asıldan mukaddemdir.

1.1. Mecelle'de Küllî Kaideler

Çalışmamız açısından tanımlanması gereken kavramlardan biri, İslam hukukunun temel prensipleri şeklinde tarif edilebilen kavâid-i fıkhiyyedir. Kaide kelimesi binanın üzerine kurulduğu yer, binanın dayandığı temel, bir şeyin esası anlamına gelmektedir. Münferit olaylara ilişkin hükümlerin dayandığı temel fikirler, bütünü parçalarının hükümlerine uygun düşen küllî (genel) önermelere de kaide denilmektedir. Fıkıh usûlüyle belirlenen temel ilke ve esasları içeren kavâid-i fıkhiyye, Mecelle'nin ilk yüz maddesinde tebarüz etmektedir. Mecelle'nin ilk yüz maddesi kapsayıcı ve veciz olmaları itibarıyla ferî meselelerin birçoğuna uygunluk göstermektedir. Kur'ân-ı Kerîm'de ve hadislerde izdüşümü bulunan küllî kaideler, sahabe ve sonraki dönemlerde içtihat yoluyla tespit ve teşmil edilmiş ilkelerdir. Kavâid-i fıkhiyye ile ilgili ilk dönemden itibaren yazılmış eserler bulunmakla birlikte Mecelle bunların sistematik hale getirilmiş, modern hukuka uyarlanmış halidir. İlk dönemden itibaren dağıntık halde bulunan usûl kaidelerinin toplanmasına vesile olan Mecelle, kanunlaştırma faaliyetinin öncüsü olmuş ve yankısı halen devam etmektedir. Mecelle'de yer alan küllî kaideler, zaman içerisinde oluşan İslam hukuku literatüründen özenle seçilmiş genel prensipleri ihtiva etmekte, yalnız başına bir hükme dayanak oluşturmamaktadır (Ellek, 2014, s. 143). Mecelle'deki küllî kaideler, İslam'ın temel hükümlerinin hülasası, birer hukuk vecizesi, hukuk metodolojisi ve mantığı bakımından günümüze de ışık tutacak kaynak, örnek ve âbide bir eser, insanlığa ve dünya hukuk tarihine sunulan umûmi hukuk prensipleridir.

Kavâid eserlerinin oluşmasında özellikle Kerhî, Debûsi, Cassâs, Pezdevî ve Serahsî gibi Hanefî Mezhebine mensup âlimlerin önemli katkıları olmuştur. Hicri 4. asırdan itibaren Hanefî fakihlerine ait binlerce fetvanın toplanması ve tasnif edilmesi ihtiyaç haline gelince Hanefî fıkıh âlimi Kerhî binlerce fetvayı ezberlemenin imkansızlığından hareketle genel hükümleri tespit etme geleneğini başlatmıştır (Baktır, 2008, s. 204). Fukahanın yüzyıllar boyu ferî meselelerle alakalı beyanlarının, fetvalarının sayıca çoğalmasıyla birlikte tasnif yöntemine başvurulmuştur. Hükümler, aralarındaki ortak illet ve özelliklerinden dolayı soyut kural ve küllî kaidelere dönüş(türül)müştür. Tarihi süreç içerisinde ortaya çıkan bu ilkeler nesilden nesile aktarılırken güzel bir ifade ve üslûba kavuşmuştur.

Hicri 80-150 yıllarında yaşamış olan Ebu Hanife'ye atfedilen on yedi küllî kaidenin beş tanesinin İslam hukuku kaidelerinin temeli sayılabilecek nitelikte olduğu ve “Meşakkat teysiri celbeder”, “Şek ile yakîn zâil olmaz”, “Zarar ve mukabele bizzarar yoktur”, “Âdet muhakkemdir” kaideleri olduğu bilinmektedir (Zerka, 2006, s. 752-754). 16. yüzyılda yaşamış, fukaha arasında önemli bir yere sahip olan ve Mecelle'nin atf yaptığı İbn Nüceym, el-Eşbah ve'n-Nezâir adlı eserinde yirmi beş küllî kaideden bahsetmiştir. 18. yüzyılda yaşamış el-Hâdimî Mecelle'nin de birçoğunu içine aldığı yüz kırk beş küllî kaideden bahsetmiştir (Zerka, 2006, s. 757). Suriyeli çağdaş hukukçu Mustafa ez-Zerka Mecelle'de yer alan küllî kaidelerin bir kısmının diğerleriyle benzer anlamlara geldiğini ifade ederek bunların kırk tanesini ana kaide olarak tespit etmiştir (Zerka, 2006, s. 760). Mecelle, bu zengin birikimden ve gelenekten yararlanmış, küllî kaidelerle özdeşleşmiştir.

Bazı hukukçular, küllî kaidelerin müstakil hüküm kaynağı olmadığını iddia ederek, hükümlerin Kur'ân, sünnet, icma ve kıyas yoluyla elde edilmesi gerektiğini, küllî kaidelerin verilen hükümlerin şahidi ve destekçisi olabileceğini savunmuşlardır. Bununla birlikte İzmirli İsmail Hakkı ve Ebu Said el-Hâdimî

gibi son devir bazı fıkıh âlimleri, küllî kaidelerin müstakil hüküm kaynağı olduğunu iddia etmişlerdir. Ancak Osmanlı mahkemelerinde sadece küllî kaidelere dayanılarak verilen hükümlerin temyizde bozulduğu bilinmektedir (Baktır, 2001, s. 210). Mecelle özelinde dini inanç ve prensipler birçok kurala ve kaideye yansımış, elde edilen müktesebat birey ve toplumu yönetmede, anlaşmazlıkların çözümünde, eğitimde ve öğretimde uzun yıllar etkili bir şekilde kullanılmıştır. Fikhî problemlerin anlaşılmasında yardımcı kaynak olarak kullanılan küllî kaidelerin, hukuk mantığının yerleşmesini ve gelişmesini sağlamaya yardımcı olduğu söylenebilir (Ekinci, 2019, s. 350).

1.2. Türk ve İslam Hukukunda Mecelle

Hukuk, her devlet ve toplum için önemli olduğu kadar İslam ve toplumu için de hayati ve zaruridir, bireysel ve toplumsal ilişkilerin sigortasıdır (Berki, 1962, s. 5). Osmanlı Devleti yönetiminde Hanefi mezhebinin görüşlerini esas alan İslam hukukunu uygulamıştır. Osmanlı'nın son dönemlerinde mahkemelerin yetersizliği, bilgili ve deneyimli hukukçu ve müçtehitlerin az olması, yabancı ülkelerin modern hukuk baskısı nedeniyle dağınık halde olan fikhî görüşlerin bir araya getirilmesi, hukuk uygulama birliği açısından önemli hale gelmiş, dinin ilke ve hükümlerinin kanunlaştırılmasına örneklik teşkil eden Mecelle'ye ihtiyaç duyulmuştur (Zeydan, 2008, s. 207-208). Mecelle'nin yürürlüğe girmesi, davaların doğru ve hızlı bir şekilde neticelenmesine yardımcı olmuştur.

Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu şartlar gereği yerli veya ithal, muhafazakar veya batılı bir hukuki düzenleme yapılmasına ihtiyaç duyulmuştur (Esirgen, 2011, s. 33). Muhafazakarların ve yerlilerin bir başarısı olarak tanımlanabilecek Mecelle, Osmanlı-Türk hukuk sisteminde yenilemeye öncü (Mardin, 1991, s. 123), geleneksel düşüncenin güncel şartları biçimlendiren modern hukuk versiyonuna örnek olmuştur (Gencer, 2012, s. 411). Mecelle, döneminin medeni hukuk ihtiyacını karşıladığı gibi mantığı, üslubu, içeriği, yöntemi ve tekniğiyle modern kanunlara uygunluk göstermektedir. İslam hukuk doktrininde Mecelle; dini, hukuki ve toplumsal bir metin olarak dünyada örneğine az rastlanır bir çalışma olduğu kadar, dini hükümlerin hem hukuk alanına hem de halkın işlerine yansımaya örneklik teşkil etmesi, uluslararası bir metin olması itibarıyla gelecek perspektifi de sunmaktadır.

Mecelle, Türk hukuku için önemli olduğu kadar İslam hukuku açısından da önem arz etmektedir. "Ben, ancak bir insanım. Davalarınızı bana getiriyorsunuz. Bazılarınız delilini ifade etmede bir kısmınızdan daha başarılı olabilir ve ben de ondan dinlediklerime göre karar veririm. Şayet ben herhangi birine kardeşinin hakkı olan bir şeyin verilmesine hükmedersem, o kimse bunu almasın. Çünkü ben (bu hükümle) ona ateşten bir parça vermişimdir." (Buhârî, 1987/20) hadisi insanların hak ve hukuk konusunda adil ve dengeli bir yaklaşım sergilemesini, delil yetersizliğiyle ispatlanamayan bir hakkın gasp edilmemesini, vicdan terazisinde tartılmadan elde edilenlerin bir kazanım olmayacağını telkin etmektedir. Hukuk, ahlakın savunucusudur. Hukuk olmadığına ahlak, ahlak olmadığına da hukuk, dinin hedeflediği birey ve toplum hayatında zayıf kalabilmektedir. Kanunların tanımladığı haklar, vicdan ve hakkaniyet terazisinde tartılmadan sahiplenildiğinde/dağıtıldığında adalet sarsılabilmektedir. Bu nedenle; adil, doğru ve güzel bir hukuk metni yazmak kadar insan haklarına saygılı, eğitilmiş, bireysel ve toplumsal ahlak düşüncesi ve pratiği gelişmiş güvenilir bir toplum oluşturmak da önemli ve kıymetlidir.

"Allah ve resulü herhangi bir konuda hüküm verdiklerinde artık mümin bir erkek veya kadın için işlerinde tercih hakları yoktur. Allah'ın ve resulünün emrine itaat etmeyenler doğru yoldan açıkça sapmışlardır." (Ahzâb, 33/36), (Resulüm!) Sana da kendisinden önceki kitapları tasdik edici ve onları denetleyici olarak bu kitabı hak ile indirdik. Artık aralarında Allah'ın indirdiği ile hükmet. Sana gelen

bu gerçeği bırakıp da onların isteklerine uyma. Her birinize bir şeriat ve bir yol yöntem verdik. Allah dileseydi sizi tek bir ümmet yapardı. Fakat size verdikleriyle sizi denemek istedi. Öyleyse hayırlı işlerde birbirinizle yarışın. Hepinizin dönüşü Allah'adır. Allah size hakkında ayrılığa düştüğünüz şeyleri haber verecektir. Aralarında Allah'ın indirdiği ile hükmet, onların arzularına uyma, Allah'ın sana indirdiği hükümlerin bir kısmından seni saptırmamaları için onlardan sakın (diye onu indirdik). Eğer yüz çevirirlerse bil ki Allah, (öyle istedikleri, bunu hak ettikleri için) onların bazı günahları sebebiyle başlarına bir belâ getirmek istiyordur. İnsanların birçoğu gerçekten Allah'ın yolundan çıkmışlardır. Yoksa Cahiliye devrinin hükmünü mü istiyorlar? Gerçeği kesin olarak bilip kabul eden kimseler için Allah'tan daha güzel hüküm sahibi kim olabilir?" (Mâide, 5/48-50), "Ey Dâvûd! Biz seni yeryüzünde halife yaptık; onun için insanlar arasında adaletle hükmet; nefsin isteklerine uyma, sonra seni Allah yolundan saptırır. Kuşkusuz, Allah yolundan sapanlara, hesap verme gününü unutmaları yüzünden çok ağır bir azap vardır." (Sâd, 38/26) âyetleri, inananlar için İslam ile hükmetmenin gerekliliğini ortaya koymakta, toplum düzeninin devamı ve huzurlu bir yaşam için hak ve hakikatin, hukuk ve adaletin önemini göstermektedir.

"Siz, insanlar için ortaya çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz. İyiliği emredersiniz, kötülükten alkoyarsınız ve Allah'a inanırsınız." (Âli İmrân, 3/110), "İşte böylece, siz insanlara şahit olarsınız, peygamber de size şahit olsun diye sizi aşırılıklardan uzak bir ümmet yaptık." (Bakara, 2/143) âyetleri İslam ile hükmedildiğinde mensuplarının adil, şahit ve öncü olacağını haber vermektedir. İnsan ve toplum, sahip olduğu ve uyguladığı değerleriyle, ilke ve kurallarıyla yücelmekte veya değersizleşmektedir. Değerlerin aşındığı, yok sayıldığı toplumlarda ilkesizlik ilke haline gelebilmektedir. Günümüzde çıkar ve menfaati önceleyen bir tutum ve davranış sergileyen hedonist birey ve toplumların görüşlerinin aksine İslam'dan neşet eden bir hukuk mesabesinde olan Mecelle'de kötülüğün giderilmesi, menfaatin elde edilmesinden önceliklidir. İslamiyet, insanın diğer insanlarla olan ilişkilerini düzenleyen muamelat hükümleriyle de hayatın her alanında vahye tabi olunmasını, dünya hayatındaki doğru niyet ve salih eylemlerle âhret hayatında mükafatın kazanılabileceğini, yaratıcıya kulluğun sadece ibadetlerle sınırlı olmadığını, haklara riayet edilmesini, sorumlulukların yerine getirilmesini emretmektedir.

Akıl ve iradeyle birlikte insana doğuştan verilen düşünme ve değer üretme kabiliyeti bireyi seçkin kılan özelliklerdir (Yaman, 2012, s. 18), insan bu değerler ile tercihlerini ve yönelimlerini belirlemekte, dünya ve âhret hayatının başarısı ve huzuru için çabalamaktadır (Hökelekli, 2011, s. 285). İnsanın ve toplumun karakter oluşumunda etkili olan değerler, yazılı ve sözlü kültür/gelenek ile medeniyet havuzunda toplanmakta, nesilden nesile aktarılmaktadır. İslam ve Türk hukukunun önemli bir birikimini ve tecrübesini yansıtan tarihsel miras niteliğindeki Mecelle, içerdiği birçok değeri birey ve toplum hayatına taşıyarak ilke ve değerlerin uygulanmasına ve hayat bulmasına kaynaklık etmiştir (Aydın, 2011, s. 42). Mecelle, İslam'ın ve kültürünün içselleştirilmesine destek olmuş, değer ve ahlak yansımalarıyla hukuktan eğitime birçok alanda etkili olmuştur.

2. Din Eğitimi ve Mecelle

Din, hayata anlam yükleyen, insana ideal bir yaşam tarzı sunan, inanç ve ibadet boyutları olan mukaddes bir kurumdur (Altaş & Arıcı, 2016, s. 62). Din, bireyden topluma, eğitimden ahlaka her alanda insanı etkilemektedir (Gökçe, 2000, s. 94-95). İslam hukuku, dini kaynakları referans alarak üretmiş olduğu bilgilerle bireysel ve toplumsal hayatın şekillenmesinde rol oynamış; dini düşünce, duygu ve davranışların oluşmasında hüküm belirleyen ve yol gösterici olmuştur. İslam fıkının kanunlaştırılması olarak bilinen ve çalışmamızın konusu olan Mecelle'nin birinci maddesinde fıkıh, ameli şeri hükümleri bilmek şeklinde tarif edilmiştir. Son dönem bazı İslam düşünürleri fıkın İslam hukukuyla eş değer

yapılmasını eleştirmiş, fıkıhın Müslümanların hayatlarıyla nasıl uzlaştırılacağıyla alakalı önemli bir tecrübe birikimi olduğunu, fıkıhın insani yönü ağır basan çok yönlü sivil bir ilim olduğunu savunmuştur (Bardakoğlu, 2017, s. 254). İslam medeniyetinin toplum bilimi olarak da anılan fıkıh (Şentürk, 2017, s. 74), bireysel ve toplumsal yaşamda dini bilginin doğru bir şekilde hayata uyarlanması açısından hayati bir öneme sahiptir. Mecelle her ne kadar hukuk mecmuası olsa da içerdiği İslam hukukuna ait usûl ve hükümler nedeniyle fıkıh kitabı olarak da zikredilebilir.

İnsanoğlu, sahip olduğu yetenek ve donanımla birlikte doğumundan itibaren eğitim ve gelişim sürecinin içerisinde (Russel, 1996, s. 61). Eğmek sözcüğünden türeyen (Kızılabdullah, 2015, s. 41), talim, terbiye, tedrisat ve tedip kelimeleri yerine kullanılan eğitim (Ayhan, 1982, s. 12; Bilhan, 1991, s. 51) en genel ifadeyle, “Bireyin davranışlarında kendi yaşantısı yoluyla kasıtlı olarak istendik değişme meydana getirme sürecidir.” (Ertürk, 1994, s. 12). Eğitim ve düşünce, insanın en temel ve üstün niteliğidir, insanı diğer canlılardan farklı ve üstün kılan, aklını kullanabilmesi, eğitim ve öğretimle gelişim gösterebilmesidir. Eğitim, bir amaca yönelik sürdürülen planlı ve programlı bir faaliyettir. Ruh ve bedenden müteşekkil insanın eğitimle birlikte bu yapısal dengesinin korunması, fitrat ile uyumlu yaşamasına yardımcı olacaktır (Ülken, 2001, s. 13). Eğitim de din gibi insanın doğuştan kabiliyetli ve gelişime açık olduğu alanlardır. İnsanoğlu için ihtiyaç kabul edilen eğitimin önemli fonksiyonlarından biri, insanın topluma uyum sağlamasına yardımcı olmasıdır (Varış, 1978, s. 110). Eğitim ve din, insanın bireysel ve toplum hayatında başarısı ve huzuru için ona yardımcı olmaktadır.

Evrendeki her şey, insanın yeryüzündeki sorumluluklarını yerine getirmesine yardımcı olmak için görevlidir. Din eğitimi, düşünce, duygu ve davranış boyutlarında insana doğru yolun gösterilmesi, dünya ve âhret hayatında başarı ve huzur için iyi insan yetiştirme sanatıdır (Bayraktar, 1987, s. 6). “Sizler hiçbir şey bilmez bir durumdayken Allah sizi analarınızın karnından dışarı çıkardı; şükredesiniz diye size kulaklar, gözler, kalpler verdi.” (Nahl, 16/78) âyeti, insanoğlunun eğitime hazır oluşuna, donanım ve kabiliyetine işaret etmektedir. Peygamberler, ilahi bilgi ve uygulamaları insanlara tebliğ eden hakikat elçileri olduğu gibi aynı zamanda birer eğiticidirler (Bakara, 2/151; Âli İmrân, 3/164). İnsanın doğru yolu bulmasına imkân sağlayacak akla ilave olarak vahiy gönderilmiş, bu ilahi bilgiyle doğru ve yanlış, iyi ve güzel insana bildirilmiştir. Bilginin faydalı olması, ahlak ile sadakat bağı kurulmasını gerektirmekte (Abdurrahman, 2021, s. 197); eğitimin bilince ve doğru eyleme dönüşmesi önem arz etmektedir. Kur'ân-ı Kerîm, içselleştirilmeyen ve hayata aksetmeyen bilgiyi yük olarak kabul etmekte (Cuma, 62/5), bilginin sorumluluk yüklediğine işaret etmektedir (Bakara, 2/44). Din eğitimi, bireyin benliğinin oluşturulmasını ve geliştirilmesini, yaratıcının öğretilerinin içselleştirilmesini, birey ve toplum olarak olgunlaşmayı hedeflemekte (Bilhan, 1981, s. 96), bu hedeflere ulaşmak için dinin bilgilerinin eğitim bilimlerinin yöntem ve teknikleriyle insanlara sunmaktadır (Tosun, 2005, s. 71). Kur'ân-ı Kerîm, din eğitiminin temel hedeflerini iyi insan yetiştirmek, dünya ve âhret hayatında iyiliklere ulaşmak, bireyin mutlak hakikate, adalete ve özgürlüğe kavuşmasına yardımcı olmak şeklinde belirlemektedir (Bakara, 2/201; Zümer, 39/29; Ayasbeyoğlu, 1968, s. 26). İnsanın yaratıcısıyla, kendisiyle, diğer insanlarla ve çevreyle ilişkilerini düzenleyen dinin hedefleri ile bireyin yaşantısında istendik dini tavır ve davranış kazandırmayı amaçlayan din eğitiminin hedefleri ve kaynakları örtüşmektedir.

Dinin ilke ve esaslarının hukuk formuyla bütünlüşmüş halini yansıtan Mecelle, bu prensipleriyle din eğitiminin bir parçası olarak doğru düşünmenin öğretilmesine ve değerlere konu edilebilir. Empati kurmak, hiçbir varlığa zarar vermemek, özün masumiyeti, iyi niyete ve güzel düşünceye sahip olmak, ümitvar olmak, adaletli ve dengeli olmak, kötülüğü engellemek, zanna tabi olmamak, şüpheyle iş yapmamak gibi ahlakın birçok değerini barındıran Mecelle'nin küllî kaidelerinin bu yönüyle eğitimle

ilgili olduğu söylenebilir ve değerler eğitiminde bunlardan yararlanılabilir. Mecelle’de yer alan; şekk ile yakîn zâil olmaz, berâat-ı zimmet asıldır, zarar izâle olunur, zaruretler memnu olan şeyleri mübah kılar, itibar galib-i şayiadır, nadire değildir, külfet nimete, nimet külfete göredir gibi mantık ve kıyasla ilgili hükümler, fıkıh ve usûl-ü fıkıh metni olarak doğru düşünmenin öğretilmesine referans olabilir.

3. Mecelle’nin Küllî Kaidelerinde Eğitim Hedefleri, Öğretim İlkeleri ve Yöntemleri

İslamiyet, insanın tüm ihtiyaçlarının fitrata uygun ve dengeli bir şekilde çözümlenmesini, eğitimle insanın benliğinin oluşturulmasını ve geliştirilmesini, insanın Rabbiyle, kendisiyle, diğer insanlarla ve çevreyle ilişkisinde ilahi öğretileri esas almasını ve iyi insan olmasını öğütlemektedir. Eğitimin ve din eğitiminin nihai hedefi, iyi (kâmil) insan yetiştirmektir. Bu nedenle din ve değerler olmadan eğitimin asli hedeflerine ulaşması mümkün görünmemektedir (Yavuz, 1998, s. 61).

Eğitimin genel hedefleri insani, kültürel ve toplumsal amaç şeklinde özetlenebilmektedir (Çekin, 2013, s. 42). 1739 sayılı Millî Eğitim Temel Kanunu esas alınarak hazırlanan Millî Eğitim Bakanlığı 2023 Eğitim Vizyonu belgesinde açıklanan eğitim hedefleri; kendisini bilen ve tanıyan, bilgiyi ve teknolojiyi insanlık için kullanabilen, evrensel ilkelere duyarlı, sorumluluk sahibi, düşünce-duygu ve eylem bütünlüğünü sağlamış, bilgiyi içselleştirmiş, çağın ve geleceğin bilgi ve becerisiyle donanmış, kültürlü ve ahlaklı, kültürü-değerleri ve toplumu ile uyumlu birey ve nesiller yetiştirmek şeklinde özetlenebilir (Millî Eğitim Bakanlığı, 2023, s. 1-139). Millî Eğitim Bakanlığı’nın Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programında açıkladığı din eğitimi hedefleri ise; bireysel gelişim süreçlerine uygun olarak öz farkındalığı, öz güveni, öz disiplini geliştirmiş, ahlaki bütünlük sağlamış, hayatta ihtiyaç hissedeceği bilgi ve becerilerini geliştiren ve bunları etkin bir şekilde kullanabilen, millî ve manevî değerleri benimsemiş, haklarını kullanabilen sorumlu, üretken birey ve nesiller yetiştirmek şeklinde özetlenebilir (Millî Eğitim Bakanlığı, 2018, s. 1-47). Din eğitiminin temel hedefleri ayrıca; insanın potansiyelini ortaya çıkarmak, tevhidin içselleştirilmesi, ahlaki gelişim, âhiret mutluluğu şeklinde açıklanabilir (Bayraklı, 2002, s. 287-307).

Mecelle’de yer alan küllî kaidelerin bilinmesi, Din Öğretimi Genel Müdürlüğü, Diyanet İşleri Başkanlığı başta olmak üzere ülkemizde örgün ve yaygın din eğitimi veren kurum ve kuruluşların sağlıklı din eğitimi için belirlediği vizyon ve misyon açısından da önemlidir. Din Öğretimi Genel Müdürlüğü, hayatta karşılaşılan problemleri çözebilmeyi ve kültürel mirası anlayabilmeyi din eğitimi vizyonu olarak belirlemiştir. Kültürel mirasın değerlendirilebilmesi ve hayatın problemlerine çözüm üretebilme konusunda küllî kaidelerin önemli katkısı olacağı düşünülmektedir. Din eğitimi ve öğretiminde birinci derecede sorumlu kurumlardan biri olan Din Öğretimi Genel Müdürlüğü din eğitimi misyonu olarak da düşünceye, özgürlüğe, insana, ahlaka ve kültürel mirasa saygıya dayalı bir eğitim yapmayı planlamaktadır. Genel müdürlüğün din eğitimi için belirlediği vizyon ve misyonu açısından bakıldığında, sağlıklı bir din eğitimi ve öğretimi için Mecelle’nin küllî kaidelerinin bilinmesi yerinde ve uygun olacaktır.

Kur’ân-ı Kerîm’den mülhem bazı öğretim ilke ve yöntemleri günümüz eğitim bilimleri alanında da uygulanmaktadır (Fersahoğlu, 1998, s. 576). Öğretim ilkeleri; hedeflere (amaç-kazanım) görelilik (uygunluk) (Alak, 96/1-5), çocuğa (öğrenciye-bireye) görelilik (İsrâ, 17/84), bilinenden bilinmeyene, yakından uzağa, somuttan soyuta, aktiflik (aktivite yaparak ve yaşayarak öğrenme), sosyallik (otoriteye itaat ve özgürlük), hayata yakınlık, güncellik, tasarruf (ekonomiklik), bütünlük (Aydın, 2015, s. 10-20), rehberlik (Bakara, 2/151; Ahzâb, 33/21), açıklık, bilginin kullanılması, ilişki kurma, fazla duyu organına hitap etme, teknoloji ve araç-gereç kullanımı, basitten karmaşığa (kolaydan zora), değerlendirme, dikkat

çekme, ön bilgileri kullanma-uyarma, ipucu, pekiştirme, tekrar (Tûr, 52/29), hedeflerden (amaç-kazanım) haberdar etme, geribildirim, bilgi ve becerinin güvence altına alınması ilkesi şeklinde (Yeşilyurt, 2020, s. 267-284); öğretim yöntemleri ise; anlatma(takrir), soru-cevap (Neml, 27/60-64; Yûnus, 10/31; İnfitâr, 82/6), karşılaştırma, problem çözüme, tartışma, gezi gözlem, bireysel çalışma, eğitsel oyunlar, gösteri (demonstrasyon), rol oynama (dramatizasyon), küme-grup çalışması, gösterip yaptırma, buldurma (Sokrates), örnek olay incelemesi yöntemi şeklinde tasnif edilebilmektedir (Aydın, 2015, s. 125-369).

Eğitimde temel hedef, süreç içerisinde bireylerde istendik ve kasıtlı davranış değişikliği meydana getirmektir. Bu hedefin gerçekleşmesi, bireyin yaşadığı topluma uyum sağlaması ve yaşadığı toplumun kültürüne sahip olmasıyla mümkün olabilir. Bazı filozoflar bu uyumu bireyin ait olduğu topluma ve doğasına uyum sağlaması olarak anlamışlardır (Kızılabdullah, 2015, s. 53). İnsanın kendi doğasına uyumu, fitratına uyumu anlamına gelmektedir. Buradan hareketle din eğitiminin temel hedefinin insan doğasını geliştirmek olduğu söylenebilir (Buhârî, 1987/92).

Din, toplumsal yaşama sirayet etmiş, kültürün en önemli unsurudur. Mecelle'nin küllî kaidelerini örf, gelenek, sosyal ahlak kuralı, atasözü ve deyim olarak görmek mümkündür. "Beraati zimmet asıldır", "ehven-i şerreyn ihtiyar olunur", "meşakkat teysiri celbeder" gibi Mecelle'nin birçok küllî kaidesi yazılı ve sözlü kültürümüzün parçası olmuştur. Bu kaideler halk arasında bir hukuk kuralından daha ziyade dini değeri olan hikmetli söz ve sosyal ahlak ilkeleri olarak kullanılmaktadır. Mecelle'nin küllî kaideleri toplumun değer ve kültürünü kapsayıcı olması nedeniyle bireylerin sosyalleşmesine, kültürlenmesine, değerlenmesine, toplumsal kuralları öğrenmelerine katkı sunmaktadır.

Yukarıda belirtildiği gibi din eğitiminin nihai hedefi, kâmil insan yetiştirmektir. Mecelle'de yer alan küllî kaideler, insanları güzel davranışlar yapmaya sevk etmektedir. "Bir işten maksad ne ise hüküm ona göredir" ilkesiyle İslam'ın önemli bir kavramı iyi niyet üzerine dikkat çekiliyor; "Şekk ile yakîn zail olmaz" kaidesiyle kesin bilginin önemine vurgu yapılıyor; "Zarar kadîm olmaz" ilkesiyle zarardan uzak durulması öğütleniyor. "Beraat-ı zimmet asıldır" ilkesiyle masumiyet karinesine dikkat çekiliyor, "Defi mefasid celb-i menafiden evlâdır" ilkesiyle önce zararlı şeylerden kurtulmanın gerekliliği öğretiliyor. İslam'ın telkin ettiği yaşam tarzının önemli esaslarından biri de güvendir. Doğruluk, güven ortamını; güven de adalet ve huzuru sağlamaktadır. "Zarar ve mukabele bi'z-zarar yoktur", "Zarar izale olunur", "Zarar-ı âmîmî def için zarar-ı has ihtiyar olunur", "Zarar-ı eşed ahaf ile izale olunur" gibi ilkeler, din eğitimiyle inşası hedeflenen güvenilir ve huzurlu toplumun oluşturulmasına katkı sağlayacak düsturlardır.

Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür. Mecelle'nin küllî kaideleri, insan davranışlarını doğrulukla ve güzellikle düzenleyecek ilke ve esasları içerdiğinden kâmil insanın ve toplumun yetişmesine, gelişmesine yardımcı olmaktadır. Bu ilkelerin birçoğu evrensel ahlak öğretileriyle paralellik arz etmekte ve aynı zamanda davranışlara dini bir anlam ve değer yüklemektedir. Mecelle'nin dini kaynaklardan beslenmesi, inanan bireylerin kural ve kaideleri benimsemeleri için motivasyon sağlamakta, davranış haline getirmelerine yardımcı olmaktadır. Mecelle'nin küllî kaidelerinin, sosyal hayatta insanların uyması gereken kural ve kaideler olduğu, bu yönüyle kısmen de olsa âdâb-ı muâşeret kurallarını çağrıştırdığı söylenebilir.

Çalışmamızda Mecelle'nin küllî kaidelerinin çoğu eğitim hedefleri, öğretim ilke ve yöntemleri çerçevesinde tahlil edilmiş, bazı kaideler tümüyle fıkıhın konusu olduğundan, eğitim-öğretimle ilişkilendirilemediğinden değerlendirmeye tabi tutulmamıştır. Değerlendirmeye tabi tutulan küllî

kaidelerin genel olarak eğitim hedeflerinden kendisini bilen ve tanıyan, evrensel ilkelere duyarlı, sorumluluk sahibi, kültürlü ve ahlaklı, millî ve manevî değerleri benimsemiş, sorumlu birey ve toplum yetiştirmek amacına yönelik olduğu söylenebilir.

Mecelle'nin küllî kaidelerinin ilki, "İlm-i fıkıh mesâil-i şeriye-i ameliyeyi bilmektir." şeklinde fıkıh tanımını yapmaktadır. Bu kaide öğretim ilkelerinden, bilinenden bilinmeyene, yakından uzağa, hayata yakınlık, güncellik, rehberlik, açıklık, bilginin kullanılması, ilişki kurma, basitten karmaşığa (kolaydan zora), değerlendirme, ön bilgileri kullanma-uyarma ilkelerini; anlatma(takrir), problem çözme yöntemlerini çağrıştırmaktadır. Bu kaide İslam'ın amel boyutunu ilgilendiren hüküm ve değerler içermektedir.

"Bir işten maksad ne ise hüküm ona göredir" (Berki, 1990, s. 19) ilkesi Mecelle'de fıkıh tanımından sonra 2. sırada yer almaktadır. Niyet hadisi olarak bilinen "Ameller niyetlere göredir" (Buhârî, 1987/1) hadisi İslam'da niyetin ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Niyet, yapılacak işe karar vermek, zihinde tasarlamak anlamlarına gelmektedir. Niyette, kasıt ve yönelme eylemi öne çıkmakta, belirleyici olmaktadır. "Ukudda itibar mekasid ve meaniyedir; elfaz ve mebaniye değildir" (Berki, 1990, s. 19) kaidesi 2. kaide ile birlikte bir hukuk kuralının ötesinde dini bir kavramının hikemî anlatımı ve edebî bir ifadesidir. Mecelle'nin 2. ve 3. küllî kaidesinde olay ve olgular hakkında bilgi elde edilirken veya bir konuda karar verilirken olaya yüzeysel yaklaşılması; meselenin arka planı, amaç ve hedeflerinin de dikkate alınması öğretilmektedir. Olaylara birçok açıdan bakılmasını telkin eden bu yaklaşım, öğretim ilkelerinden bütünlük ilkesini çağrıştırmaktadır. Ayrıca insanların yaptığı işlerde farklı niyetleri olabileceğinden bahisle bu iki kaidenin bireye görelilik öğretim ilkesiyle ilişkili olduğu söylenebilir. Bu kaideler, bireyin niyeti ile sözünü, zahir ile batını karşılaştırmakta, niyetin muteber olduğunu beyan etmektedir. Bu yönüyle karşılaştırma öğretim yönteminden bahsetmek mümkündür. Niyet ve söz ile birey, iman, amel ve ahlaka yönelik eylemlerde bulunabileceğinden bu kaidelerin İslam'ın inanç, amel ve ahlak boyutunu ilgilendiren hüküm ve değerler içerdiğini de söyleyebiliriz.

"Şek ile yakîn zail olmaz" (Berki, 1990, s. 19) kaidesi Mecelle'de 4. madde olarak yer almaktadır. Bu kaide, var olduğu kesin olarak bilinen bir hususun şüphe ve tereddütlerle yok sayılmayacağını ifade etmektedir. Abdest aldığı kesin olarak bilen kişi daha sonra abdestinin bozulup bozulmadığı konusunda alakalı şüpheye düştüğü taktirde şüpheye itibar etmez örneği, kaideyi iyi bir şekilde açıklamaktadır. Şüpheli durumlarda kişinin nasıl bir tutum sergilemesi gerektiği İslâm âlimlerince etraflıca tartışılmıştır. Bir konu hakkındaki şüphe, delile dayanmıyorsa ve sadece bir kuruntudan ibaretse İslam'a göre bu şek ve şüpheye itibar edilmemesi gerekir (Günay, 2010, s. 264). "Şüpheli olanı bırak, şüphesiz olana bak! Çünkü doğruluk gönül rahatlığıdır, yalancılık ise kuşkudan ibarettir." (Tirmizî, 1998/60). Bu kaide şüpheli durumlarda insanları zor durumdan kurtaracak dinin önemli bir kuralını öğretmektedir. Mecelle'de yer alan kesin bilginin şek ve şüpheyle yok sayılmayacağı ilkesi aynı zamanda mantıksal düşüncenin de bir sonucudur. Mantıksal düşünce, her alanda problemleri çözmeye odaklanarak akıl yürütme ilkelerini kullanmak, çıkarım ve kıyas yapma yoluyla sonuca ulaştıran bir çözüm yoludur (Başarer, 2021, s. 335). Dini, sosyal ve psikolojik boyutu olan önemli bir konu olan şüphe kavramı karşısında takınılacak dini tavırla alakalı fıkıhın üretmiş olduğu bilgi Mecelle'de küllî kaide olarak yer almıştır. Bu kaidenin öğretilmesi ve davranış haline dönüştürülmesi din eğitimi açısından önem arz etmektedir. Bir kişinin borçsuz ve suçsuz olması asıldır, kişiye borç ve suç isnat edilecekse ispatı gerekir anlamına gelen; "Beraati zimmet asıldır" (Berki, 1990, s. 19) kaidesi, Mecelle'de 8. sırada yer almaktadır. İslam dininin önemli esasları arasında bulunan bu kaideye göre kişi doğuştan suçsuzdur ve borçsuzdur. Hz. Peygamber, kişinin suçsuz ve borçsuz olduğunu, eğer suç, borç iddia edilirse ispat edilmesi gerektiğini ifade ettiğini gösteren birçok rivayet bulunmaktadır. "Bir dava konusunda gelenler

bazı iddialarda bulunmuştur. Hz. Peygamber; “Ya senin delilin ya da karşı tarafın yemini” gereklidir, demiştir. Bunun üzerine karşı tarafın yalan yere yemin etmesi durumunda ne olacağı sorulmuştur. Bunun üzerine Hz. Peygamber, o kişinin günahkâr olacağını söylemiştir. Yalan yemin sebebiyle hakkın zayı olması durumunda da Allah’ın kıyamet gününde yalan yere yemin eden kişiye gazap edeceğini haber vermiştir.” (Buhârî, 1987/3, 12) Bu kaideye göre kişinin suçu ve borcu ispat edilirse suçlu ve borçlu olmaktadır. İslam’ın temel prensiplerinden birisi olan “Beraati zimmet asıldır” ilkesi esasen, evrensel bir kuraldır. İnsan Hakları Evrensel Beyanname’si’ne göre kişi suçu ispatlanıncaya kadar suçsuz kabul edilmektedir. Mecelle’de yer alan küllî kaide günümüz hukuk sisteminde masumiyet karinesi olarak isimlendirilmiştir. Şüphenin kesin bilgiye zarar vermediğini, bir şeyin kendi halinde kalmasının asıl olduğunu beyan eden temel ilkelere eklenebilecek olan 5, 6, 7, 9, 10, 11, 71, 72, 74, 83, 89, 91. kaideler de bu ana kaidelerle ilişkilidir. Bu kaidelerde açıklanan, kesin bilginin şüpheye karşı geçerliliği ve üstünlüğü dikkate alındığında bunların öğretim ilkelerinden bilinenden (kesin bilgi) bilinmeyene (şüphe), yakından (kesin bilgi) uzağa (şüphe) ilkeleriyle ilişkilendirilebilir. Bu kaideler, birbirini çağrıştıran hüküm ve içeriğe sahip olmaları nedeniyle, öğrenilenlerin unutulmasını azaltmak ve kalıcı hâle getirmek için bilginin hatırlanmasını sağlayan tekrar ve pekiştirme öğretim ilkesiyle, eğitimin yaşama hazırlık süreci olduğu dikkate alınarak eğitim ve öğretimin hayatla iç içe olmasını içeren hayata yakınlık öğretim ilkesiyle uyumludur. Ayrıca yakîn ile şüphenin bütünlük içerisinde, bilgilerin kullanılarak ilişki kurulmasını ve değerlendirilmesini müteakip, yakîn ile şüphe arasında karşılaştırma yaparak, ön bilgileri ve ipuçlarını değerlendirerek örnek olay incelemesiyle kararın kesinleşmesine bağlı olarak bütünlük, bilginin kullanılması, fazla duyu organına hitap etme, ilişki kurma, değerlendirme, ön bilgileri kullanma-uyarma ve ipucu öğretim ilkeleriyle; karşılaştırma, örnek olay incelemesi ve problem çözme öğretim yöntemleriyle bağlantılı olduğu anlaşılmaktadır. Bu kaidelerin düşünce, duygu ve davranışları kapsayan bir boyutu olduğu için İslam’ın inanç, amel ve ahlak boyutunu ilgilendiren hüküm ve değerler içerdiği söylenebilir.

“Kelâmda aslolan mana-yı hakikidir.” 12. kaidesi ile ilgili olan 60, 61, 62, 64, 68. kaideleri, kelamda mecazi anlamdan önce hakiki mananın geçerli olduğunu açıklamaktadır. Bu kaideler, anlatılmak istenenin açık bir şekilde söylenmesini önerdiğinden açıklık, açık söz ile hakiki mana bağlantısının kurulmasını öngördüğünden ilişki kurma, hakiki mana yakın ve basit olduğundan zorlamayla çıkartılabilecek olan mecazi mananın dikkate alınmamasını çağrıştırdığından basitten karmaşığa (kolaydan zora), ön bilgilerin ve ipuçlarının kullanılarak karşılaştırma neticesinde değerlendirme yapılmasını içerdiğinden ön bilgileri kullanma, ipucu ve değerlendirme öğretim ilkeleriyle; anlatma, karşılaştırma ve problem çözme öğretim yöntemleriyle ilişkilendirilebilir. Bu kaidelerin düşünce, duygu ve davranışları kapsayan bir boyutu olduğu için İslam’ın inanç, amel ve ahlak boyutunu ilgilendiren hüküm ve değerler içerdiğini söyleyebiliriz.

İslamiyet’te, sınırlı naslarla sınırsız problemlere çözüm üretebilmek için içtihat kapısı sürekli açık tutulmuştur. İslam âlimleri, hakkında kesin hüküm bulunmayan konularda içtihat yapmış, kesin hüküm bulunan durumlarda içtihat yapmaktan kaçınmıştır. Mecelle’nin “Mevrid-i nassda içtihadı mesağ yoktur” hükmünü içeren 14. küllî kaidesi bu konuyu özet bir şekilde anlatmaktadır. Hakkında nas olmayan konularda da içtihat ehliyeti olan fakihler içtihadta bulunmuş, yapılan içtihatlarda bazen aynı sonuca ulaşılırken bazen de farklı sonuçlara ulaşılmıştır; bu durum İslamiyet’te rahmet ve zenginlik olarak telakki edilmektedir. İslam’a göre yapılan içtihatlar birbirini geçersiz kılmamaktadır. Mecelle’de bu konu, “İctihad ile ictihad nakz olunmaz” 16. küllî kaideyle izah edilmiştir. Hz. Peygamber Muâz b. Cebel’i Yemen’e vali olarak gönderirken bir problemle karşılaşınca nasıl hüküm vereceğini sormuştur. Muâz b. Cebel’in, “Kitap ve sünnette hükmü bulunmayan konular hakkında kendi görüşüyle hüküm vereceğini, içtihat edeceğini” söylemesi üzerine Hz. Peygamber memnun olmuştur (Tirmizî, 1998/3).

Âlimlerin ilmi, sahip olduğu delili ve usulleri, akli melekeleri, bulunduğu şartlar aynı olmadığından yapılan içtihatlarda farklı sonuçlar elde edilebilmektedir. Hz. Peygamber döneminde bile sahabe farklı içtihatlarda bulunmuştur. Hendek Savaşı sonrasında Hz. Peygamber, “İkinci namazını herkes Benî Kurayza’da kılsın” talimatını vermiş ve bu talimatı duyan sahabilerden bazıları Hz. Peygamberin sözünü yorumlayarak ikinci namazını geçirmemek için yolda kalmış, bir kısmı da Hz. Peygamberin sözünü yorumlama gereği bile duymadan namazını Benî Kurayza yurduna varınca kalmıştır. Sahabenin yapmış olduğu farklı içtihatlardan hiç birisi Hz. Peygamber tarafından eleştirilmemiştir (Buhârî, 1987/30). Mecelle’nin 14. ve 16. kaideleri, hakkında kesin hüküm bulunan nassda içtihat yapılamayacağını, kesin ve açık bir hükmün bulunmadığı durumlarda müctehitlerin yapmış olduğu farklı içtihatların birbirini geçersiz kılmayacağını, her müctehidin kendi delili, imkanı ve gayretiyle ortaya koyduğu hükmün muteber olduğunu beyan etmektedir. Gerekli şartlara, bilgilere ve usule sahip olan fukahanın şer’î hüküm çıkarma gayreti olarak isimlendirilen içtihat, bilinenden (mevcut bilgi-delil-hüküm) bilinmeyene (yeni bilgi-hüküm-içtihat), kolaydan zora ve basitten karmaşığa öğretim ilkelerini de çağrıştırmaktadır. Her müctehit sahip olduğu delil, bilgi ve usule göre farklı sonuç elde edebildiği için bu durumu bireye görelilik öğretim ilkesiyle de ilişkilendirebiliriz. İnsanların hayatta karşılaştığı güncel-somut olaylar için dinin ilke-esas ve delilleri ilişki kurularak bütünlük içerisinde değerlendirildikten ve karşılaştırma yapıldıktan sonra, var olan bilgiyle gayret kullanılarak, dinin hükmünü belirleme çabası olan içtihat; aktiflik, hayata yakınlık, güncellik, bütünlük, bilginin kullanılması, ilişki kurma, değerlendirme, fazla duyu organına hitap etme, ön bilgileri kullanma öğretim ilkeleriyle de örtüşmektedir. İçtihat, illet bağı bulunan hükümlerin kıyas edilmesini ve karşılaşılan problemin çözülmesini, örnek olay üzerinden değerlendirme yapılmasını gerektirdiğinden bu kaideler karşılaştırma, buldurma, problem çözme ve örnek olay incelemesi öğretim yöntemlerini ve ayrıca İslam’ın inanç, amel ve ahlak boyutunu ilgilendiren hüküm ve değerleri içermektedir.

“Alâ hilâfi’l-kıyas sabit olan şey, saire makisün-aleyh olmaz.” Mecelle’nin 15. kaidesi, kıyasa muhalif bir şekilde hükmü kitap, sünnet veya icma ile belli olan bir şeyin, başka meselelere delil ve kıyas olmayacağını açıklamaktadır. Burada İslam hukukunun hüküm çıkarma yöntemlerinden biri olan kıyas zikredilmektedir. Benzetme esasına dayanan, ilişki kurularak bilinenden hareketle bilinmeyene ulaşmayı hedefleyen kıyasın yer aldığı bu kaide öğretim ilkelerinden bilinenden bilinmeyene, yakından uzağa, basitten karmaşığa, somuttan soyuta, aktiflik, hayata yakınlık, güncellik, bütünlük, bilginin kullanılması, ön bilgileri kullanma, ilişki kurma ve değerlendirme ilkelerini çağrıştırmaktadır. İki hüküm arasında karşılaştırma yapılmasını öngören, problem çözmeye yönelik örnek olay incelemesi gerektiren bir muhtevaya sahip olan bu kaide, karşılaştırma, buldurma, problem çözme ve örnek olay incelemesi öğretim yöntemleriyle açıklanabilmektedir. Bu kaidenin düşünce, duygu ve davranışları kapsayan bir boyutu olduğu için İslam’ın inanç, amel ve ahlak boyutunu ilgilendiren hüküm ve değerler içerdiğini söyleyebiliriz.

“Meşakkat teysiri celb eder” (Berki, 1990, s. 20) küllî kaidesi, Mecelle’de 17. madde olarak yer almakta, dinin kolaylık prensibini hatırlatmaktadır. “O sizi seçti ve dinde sizin için bir güçlük kılmadı.” (Hac, 22/78), “Muhakkak ki din kolaylıktır. Hiç kimse dini zorlaştırmaya kalkmasın, mağlup olur (Nesâî, 1986/28). İnsan fitratına uygun olan İslamiyet’te kolaylık prensibi sürekli vurgulanmaktadır. “Zorlukla beraber kolaylık vardır.” (İnşirâh, 94/5) Hz. Peygamber, günah olmayan iki seçenek arasında kaldığında kolay olanı seçerdi (Buhârî, 1987/80). İslamiyet’in yaşanabilir ve kolay bir din olduğu öğretilirken Mecelle’nin bu küllî kaidesinden yararlanılabilir. Mecelle’nin 18, 21 ve 22. kaidesi “Meşakkat teysiri celb eder” ana kaidesiyle yakın anlamlı olup onu desteklemektedir. Bu maddeleri kısaca şu şekilde açıklayabiliriz: “Bir iş zîk/dîk oldukça müttesi olur” kaidesi, bir konuda meşakkat görüldüğünde o konuda dinin uygun gördüğü ruhsat ve kolaylıklar devreye girdiğini hatırlatmaktadır. Borcunu

ödeyemeyen kişiye taksit yapılması, mazereti dolayısıyla ibadetleri tam olarak yapamayana kolaylık gösterilmesi, ayakta namaz kılamayanın oturarak namaz kılması buna örnek olarak verilebilir. Mecelle’de “Bir özür için câiz olan şey, ol özrün zevâliyle bâtil olur”, “Zaruretler, memnû’ olan şeyleri mübah kılar” maddeleri, zaruri durumlarda yasak olan şeylerin mübah olacağını ve zaruri durumun ortadan kalkmasıyla da yasağın yeniden başlayacağını ifade etmektedir. Mecelle’de “Zaruretler, kendi miktarlarınca takdîr olunur” maddesi de İslamiyet’in kolaylık dini olduğunu göstermektedir. Bu maddede yer alan kaide, meşekkatle karşılaşan insanın meşakkatini giderecek oranda haram olan şeylerden ihtiyacını karşılayabilmesi anlamını ifade etmektedir. Konuyu bir örnekle açıklayacak olursak, yiyecek bir şey bulamayan kişinin hayatta kalmak için başkasının malından açlığını asgari düzeyde giderecek şekilde yemesine izin verilmiştir. Bu kaidelerde hayatın olağan akışı içerisinde insanların karşılaşacağı problemlerin nasıl çözüleceği kısa ve öz olarak, eğitici ve öğretici bir üslupla ifade edilmiştir. 17, 18, 21 ve 22. kaideler, İslam’ın fitrata ve hayata uygun bir din olduğunu, insanların yaşamlarında onlara zorluk ve sıkıntı vermediğini bilakis hayatı kolaylaştırdığını anlatmaktadır. Mecelle’de olaya farklı açılardan yaklaşan ve birbirini destekleyen birden fazla maddenin varlığı, meselenin iyice öğrenilmesini hedefleyen öğretim ilkelerinden tekrar ve pekiştirme ilkesini hatırlatmaktadır. Hayatın içinden örneklere çözüm bulunmasını açıklayan, hayatın ve hükümlerin bütüncül bir bakışla değerlendirilmesini öngören bu kaideler hayata yakınlık, bütünlük ve değerlendirme ilkelerini de çağrıştırmaktadır. Bu kaideler, hükümleri ve zorlukları karşılaştırmayı, örnek olay üzerinden sorunlara çözüm üretmeyi öğütlediğinden, buldurma, karşılaştırma, problem çözme ve örnek olay incelemesi öğretim yöntemleriyle ilişkilendirilebilir. Bu kaideler ayrıca İslam’ın inanç, amel ve ahlak boyutunu ilgilendiren hüküm ve değerler de içermektedir.

“Zarar izâle olunur” (Berki, 1990, s. 21) kaidesi Mecelle’de 20. madde olarak yer alan ana kaidelerden biridir. İslamiyet, insanlara zarar vermeyi yasaklamıştır. “Kim bir Müslümana zarar verirse Allah da ona zarar verir ve kim bir Müslümanı sıkıntı ve meşakkate sokarsa, Allah da ona sıkıntı ve meşakkat verir.” (Buhârî, 1987/9). Mecelle’de 7, 19, 20, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31. maddeleri zarar konusunu işleyen küllî kaideler içerisinde yer almaktadır. Eskiden beri devam ediyor diye zarar devam ettirilemez anlamına gelen; “Zarar kadim olmaz”; zarar vermenin doğru olmadığı gibi zarara zararlarla karşılık vermek de doğru değildir anlamına gelen; “Zarar ve mukabele bi’z-zarar yoktur” ve “Bir zarar kendi misliyle izâle olunamaz”; kamuya gelecek genel bir zararı önlemek için şahsa veya bölgeye gelecek zarar tercih edilir anlamına gelen; “Zarar-ı âmmı def için zarar-ı hâs ihtiyar olunur”; büyük zararını önlemek için küçük zarara katlanılır anlamına gelen “Zarar-ı eşed zarar-ı ehaf ile izâle olunur”; zararın tamamının önlenemeyecek durumlarda önlenemediği kadarıyla önlemek anlamına gelen “Zarar bi-kaderi’l-imekân def olunur” maddeleri, “Zarar izâle olunur” maddesine dayanmaktadır. İslâm dinine göre herkesin akıl güvenliği, can güvenliği, mal, nesil ve inanç güvenliği teminat altındadır. Kişilerin maddî ve manevî hakları ve değerleri koruma altında olup bunlara zarar vermek yasaklanmıştır. Zarar gelmesi durumunda zarar en güzel şekilde telafi edilir. Mecelle’de yer alan zararlar alakalı çok sayıda kaide İslam’ın zararlarla ilgili hassasiyetini ve bakış açısını yansıtmakta, zararlar ilgili hükümlerin öğretimini kolaylaştırmaktadır. “Def-i mefâsid celb-i menafi’den evlâdır” (Berki, 1990, s. 21) kaidesi, Mecelle’de 30. madde olarak yer almaktadır. Bu kaide bir zararı önlemenin bir menfeati elde etmekten daha öncelikli olduğunu ifade etmektedir. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi’nde 40 yıl ders vermiş olan ve Mecelle konusunda çalışmaları olan Mustafa Reşit Belgesay, “ileriki bir menfaati korumak için halen bir zarara katlanmak pek akilâne sayılmaz” ifadesiyle bu kaideyi özetlemiştir (Belgesay, 1947, s. 39). Bu maddeyle anlatılmak istenen şey, bir menfaatle bir zarar çakıştığında zarardan korunmak için menfaatten kaçınılması anlamına gelmektedir. Mecelle’nin bu maddesi İslam’ın temel kaynaklarında yer alan bir hususun edebi ve öz bir şekilde ifadesidir. Kur’an’da içki ve kumarın yasaklandığı âyette içki ve kumarın faydasının olduğundan da bahsedilmektedir. İçki ve kumarda bulunan faydalar bu iki maddeyi helal kılmamış,

zararı faydasından çok olduğu için bunlar yasaklanmıştır (Bakara, 2/219). İslam dini insan ve toplumun maslahatına büyük bir önem vermiştir. İnsanların fiilleri, maslahat ve mefsedet bakımından değerlendirilmeye tabi tutulmuş; maslahat ve mefsedetin eşit olup olamayacağı mevzu tartışılmıştır. İslam âlimlerinin çoğunluğunun görüşü, mefsedeti önlemenin maslahatı elde etmeden daha öncelikli olduğu yönündedir (Şener, 1970, s. 105-106). İslam'da yasaklanan birçok fiil, hal ve durumun içerisinde az çok menfaatlerin olduğu, bununla birlikte bu menfaatlerle zararların çatıştığı görülmektedir. 7, 19, 20, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31. kaideleri İslam'ın zararlarla ilgili bakış açısını yansıtmaktadır. İslamiyet, hiçbir şekilde insanların ve toplumun zarara uğra(tıl)masını istemez. Öğretim ilkeleri açısından incelendiğinde bir konuda birçok kaidenin bulunması, meselenin iyice anlaşılması ve kalıcı olarak öğrenilmesi için kullanılan tekrar ve pekiştirme ilkelerini hatırlatmaktadır. Bu kaideler, hayatın içinden güncel konularla ilgili ön bilgilerle değerlendirme yapıldıktan sonra ilişki kurulmasını içeren boyutları nedeniyle, hayata yakınlık, güncellik, bütünlük, bilginin kullanılması, ilişki kurma, değerlendirme, ön bilgileri kullanma ve ipucu öğretim ilkeleriyle de açıklanabilmektedir. Bu kaideler, içtihat ve kıyas gerektiren boyutları nedeniyle karşılaştırma, buldurma, problem çözme ve örnek olay incelemesi öğretim yöntemleri ile İslam'ın daha çok ameli ve ahlaki hüküm ve değerlerini içermektedir.

“Bir özür için caiz olan şey ol özrün zevali ile bâtlı olur.”, “Mâni zail olduktan memnu avdet eder.”, ve “İztırar gayrin hakkını iptal etmez.” Mecelle'nin 23, 24 ve 25. kaideleri, birbirleriyle bağlantılıdır. Bir mazeret nedeniyle uygulanamayan aslî hüküm, özrün kalkmasıyla önceki konumuna döner. Bir kişi zengin olduğu için zekât alamaz, ancak yolculukta malına ulaşma imkanından yoksun kalırsa, o süre zarfında zekât alabilir. Bununla birlikte, yolculuktan döndüğünde ve malına ulaştığında artık zekât alamaz. Yakın anlamlı bu kaideler birbirlerini desteklemektedir ve öğretim ilkelerinden tekrar ve pekiştirme ilkesini hatırlatmaktadır. Ayrıca hayatın içindeki örneklerle kurgulanmış olan, bireye özgü hükümler barındıran, bilginin kullanılmasını, olay ve hükümler arasında ilişki kurulmasını ve karşılaştırmayla değerlendirme yapılmasını gerektiren, bütüncül bir bakış açısını ve örnek olay incelemesiyle problem çözmeyle destekleyen bu kaideler, hayata yakınlık, bireye görelilik, güncellik, bütünlük, bilginin kullanılması, ilişki kurma, değerlendirme, ön bilgileri kullanma ve ipucu öğretim ilkelerini anımsatmaktadır. Bu kaideler aynı zamanda karşılaştırma, problem çözme ve örnek olay incelemesi öğretim yöntemleriyle İslam'ın amel ve ahlak boyutunu ilgilendiren hüküm ve değerleri içermektedir.

“Alınması memnu olan şeyin vermesi dahi memnudur.”, “İşlenmesi memnu olan şeyin istenmesi dahi memnudur.” 34 ve 35. kaideler, İslam'da haram kılınan faizin alınması gibi verilmesinin de yasak olduğunu açıklamaktadır. Konunun ve anlatım dilinin açıklığını ifade eden açıklık öğretim ilkesi bu kaidelerde görülmektedir. Bu kaidelerde alma ve verme meselesi arasında ilişki kurulduğundan, ön bilgiler ve ipuçları kullanılarak, örnek olay incelemesiyle karşılaştırma ve değerlendirme yapılması gerektiğinden ilişki kurma, değerlendirme, ön bilgileri kullanma, ipucu öğretim ilkelerinden; karşılaştırma ve örnek olay incelemesi öğretim yöntemlerinden bahsedilebilir. Bu kaideler İslam'ın amel ve ahlak boyutunu ilgilendiren hüküm ve değerler içermektedir.

Hakkında nass olmayan konularda örf ve âdetin hükme kaynak olacağı anlamına gelen “Âdet muhakkemdir” (Berki, 1990, s. 22) kaidesi, Mecelle'de 36. sırada bulunmaktadır. Örf ve âdet konularına Mecelle'de geniş yer verilmiş ve konuyla alakalı birçok madde bulunmaktadır. “Âdeten mümteni olan şey hakikaten mümteni gibidir”, “Âdetin delâletiyle mana-i hakiki terk olunur”, “Âdet ancak muttarid yahut galip olduktan muteber olur”, “Örfen maruf olan şey şart kılınmış gibidir”, “Örf ile tayin nass ile tayin gibidir” maddeleri örfle alakalı Mecelle'nin küllî kaideleridir. Örf ve âdetler, toplumun kültürünü oluşturan en önemli unsurlardan birisidir. Eğitim ve öğretimden beklenen en önemli hedeflerden birisi

de toplumun kültürünün nesillere aktarılmasıdır. Örf ve âdet öğretilirken, İslam dininin bakış açısını yansıtmaya sebebiyle Mecelle'nin örfle alakalı kaidelerinden yararlanılabilir. 36, 37, 38, 40, 41, 43, 44, 45. kaideler öğretim ilkelerinden hedeflere (amaç-kazanım) görelilik (uygunluk), bilinenden bilinmeyene, yakından uzağa, somuttan soyuta, hayata yakınlık, güncellik, bütünlük, rehberlik, açıklık, ilişki kurma, basitten karmaşığa (kolaydan zora), değerlendirme, ön bilgileri kullanma, ipucu, pekiştirme ilkelerini; karşılaştırma, problem çözme, örnek olay incelemesi öğretim yöntemlerini çağrıştırmaktadır. Bu kaideler İslam'ın amel ve ahlak boyutunu ilgilendiren hüküm ve değerler içermektedir.

Zamanın değişmesiyle hükümlerin değişmesi inkar olunamaz anlamına gelen; “Ezmânın teğayyürü ile ahkâmın teğayyürü inkâr olunamaz” (Berki, 1990, s. 22) maddesi Mecelle'nin 39. maddesidir. Haram ve helalliği naslarla sabit olan hükümler dışında kalan birey ve toplumun günlük hayatıyla alakalı ilişkileri canlı olup zamanla değişime ve gelişime açık bir alandır (Yaman, 2014, s. 1). Ebû Yûsuf, bir mescidin altı ve üstünün aynı hükümde olduğu ve dolayısıyla altına veya üstüne başka bir şey yapılamayacağı görüşünü savunurken, Bağdat'a gidince konut sıkıntısı olduğunu görmüş binaların bir katının mescit diğer katının ev yapılacağına hükmederek eski içtihadını değiştirmiştir (Erdoğan, 1990, s. 251-252). Çocukların gelecek zamana göre eğitilmesini isteyen Ali b. Ebu Tâlib, zamanın değişmesiyle ihtiyaçların ve dolayısıyla eğitimin de farklı olacağını ifade etmiştir (Akseki, 1968, s. 202). Din eğitimi açısından Mecelle'nin zamanın değişmesiyle hükümlerin değişebileceğinin ifade eden hükmü önemli bir yere sahiptir. Zamanla yenilenmek, çağın ve zamanın ruhunu anlamak, eğitime dinamizm vermekte ve eğitimi canlı tutmaktadır. İslam ve Türk tarihi incelendiğinde, eğitim kurumlarıyla birlikte eğitim anlayışının da değiştiğine şahit olmaktadır. Eğitim tarihinde yaşanan değişimlerde iyiye ve güzele doğru yürüyüş hedeflenmiştir. Farklı zamanlarda ve mekanlarda bazı söylem ve eylemlerin farklı olacağını kabullenmek ve çağın ruhuna uygun eğitim yapmak din eğitiminin de kabul ettiği hususlardan biridir. İslam dininin de kabul ettiği değişim ve gelişimin, din eğitimi de göz önünde bulundurulması gereken bir ilke olduğunu söyleyebiliriz. Tarihsel olarak incelendiğinde eğitim sisteminde, eğitime bakış açısında, eğitimden beklentilerde, öğretim programlarında birçok değişim yaşanmıştır ve yaşanmaktadır.

39. kaide öğretim ilkelerinden hedeflere (amaç-kazanım) görelilik (uygunluk), bilinenden bilinmeyene, yakından uzağa, somuttan soyuta, aktiflik (aktivite yaparak ve yaşayarak öğrenme), hayata yakınlık, güncellik, bütünlük, açıklık, bilginin kullanılması, ilişki kurma, basitten karmaşığa (kolaydan zora), değerlendirme, ön bilgileri kullanma ilkelerini; karşılaştırma, problem çözme, örnek olay incelemesi öğretim yöntemlerini çağrıştırmaktadır. Bu kaide İslam'ın amel ve ahlak boyutunu ilgilendiren hüküm ve değerler içermektedir.

“İtibar galib-i şayiadır, nadire değildir.”, “Sual cevapta iade olunmuş addolunur.”, “Sakite bir söz isnat olunmaz, lakin marız-ı hâcette sükut beyandır.” 42, 66 ve 67. kaideleri; nadire değil, yaygın ve galip olana itibar edileceğini, kişiye ne sorulduysa ona cevap verildiğini, susan kişiye söz isnat edilemeyeceğini fakat konuşulması gereken yerde susmanın ikrar sayılacağını açıklamaktadır. Bu kaidelerde, hayatın içinden örneklerle yaygın olanın nadire galip gelmesi, ön bilgi ve ipuçlarını değerlendirme söz konusu olduğu için öğretim ilkelerinden bilinenden bilinmeyene, yakından uzağa, hayata yakınlık, değerlendirme, ön bilgileri kullanma ve ipucu ilkelerini; durumlar arasında karşılaştırma yapılarak problem çözüldüğü için öğretim yöntemlerinden karşılaştırma, problem çözme ve örnek olay incelemesi yöntemlerinden bahsedilebilir. Bu kaideler İslam'ın inanç, amel ve ahlak boyutunu ilgilendiren hüküm ve değerler içermektedir.

“Vücutta bir şeye tâbi olan, hükümde dahi ana tabi olur.”, “Tâbi olan şeye ayrıca hüküm verilemez.” Mecelle’nin 47. ve 48. kaideleri 49, 50, 52, 63 ve 87. kaideleriyle ilişkilidir. Tekrarla birbirlerini destekleyen ve anlamı pekiştiren bu kaideler öğretim ilkelerinden tekrar ve pekiştirme ilkelerini çağrıştırmaktadır. Bütüne tabi olan şey için bütünden farklı bir hüküm verilemeyeceğini açıklayan bu kaideler, hayatın içinden güncel örnekler sunmakta, bütünlük içerisinde ilişki kurularak değerlendirme yapılmasını öğütlemektedir. Bu nedenle bu kaideleri, hayata yakınlık, güncellik, bütünlük, ilişki kurma, ön bilgileri kullanma, ipucu ve değerlendirme öğretim ilkeleriyle açıklayabiliriz. Bu kaideler, iki farklı nesne veya konunun karşılaştırmasını öngördüğünden, karşılaştırma, problem çözme ve örnek olay incelemesi öğretim yöntemlerinden bahsedilebilir. Bu kaideler İslam’ın amel boyutunu ilgilendiren hüküm ve değerler içermektedir.

“Burhan ile sabit olan şey ıyänen sabit gibidir.”, “Beyyine müddei için ve yemin münkir üzerinedir.”, “Kişi ikrarıyla ilzam olunur.” Mecelle’nin 75, 76 ve 79. kaideleri, kesin delille sabit olan şeyin, açık ve kesin kabul edileceğini, muhakemede davacının delil getirmekle, davalının yemin ile yükümlü olmasını açıklamaktadır. Bu kaidelerde, hayatın içinden güncel konularla ilgili değerlendirme yapılarak çözüm üretildiğinden hayata yakınlık, güncellik ve değerlendirme öğretim ilkelerinden; iki kişinin/konunun karşılaştırması yapıldığı için karşılaştırma, problem çözme ve örnek olay incelemesi öğretim yöntemlerinden bahsetmek mümkündür. Bu kaideler İslam’ın amel ve ahlak boyutunu ilgilendiren hüküm ve değerler içermektedir.

İnsanlar toplum halinde yaşamaktadır ve toplumsal yaşam bir düzeni gerektirmektedir. Çağdaş toplumlarda kamu düzenini sağlayan birçok uygulama bulunsa da bunlar arasında en etkili olanı hukuk kurallarıdır. Hukuk, devlet ile toplum sözleşmesi mesabesinde. Devlet, insan haklarına saygılı vatandaş yetiştirmek için özellikle erken dönemlerde eğitim ve öğretim imkânlarından yararlanmaktadır. Kültürel değerlerin genç nesillere aktarılması eğitimin temel bir işlevidir (Tezcan, 1997, s. 22).

Türk hukuk tarihi açısından büyük bir değere sahip olan Mecelle’nin, günümüzde sosyo-kültürel mirasımızı tanımamız ve anlamamız açısından önemli olduğunu, din eğitimi ve öğretimi açısından kıymetli bir hazine olduğunu söyleyebiliriz. Mecelle’nin külli kaideleri, İslam’ın hak ve hukuka bakışını yansıttığı gibi, dini ve insani değerleri, ilke ve prensipleri de öğretmekte, kültürel transferin aktarımına kaynaklık etmektedir.

Sonuç

Sosyal bir varlık olan insanın ihtiyaçlarını karşılaması, dengeli ve düzenli bir yaşam için toplum içerisinde ve belirli kurallar çerçevesinde yaşaması gerekmektedir. Osmanlı Devleti’nin batı karşısında gerilemesi, hukuki, askeri, iktisadi ve sosyal birçok alanda köklü değişimi ve yenilenmeyi beraberinde getirmiştir. Osmanlı’nın son dönemlerinde modernleşme adına yapılan en önemli hukuk reformu ve kanunlaştırma faaliyeti Mecelle’dir. Osmanlıda yetkin müçtehitlerin yetişmediği, düşüncede ve hukukta taklitin arttığı dönemlerde yazılan Mecelle, içtihat geleneğini yeniden canlandırmış, dinin hayatta etkili ve hakem olmasına destek olmuştur.

İnsanlar ve toplumlar, milletler ve devletler, kültürler ve medeniyetler, doğu ile batı birbirini etkile (yebil)mekte, tarih buna göre şekillenmektedir. Mecelle, batı karşısında gerileme sürecine giren Osmanlı Devleti’nin kalkınma ve modernleşme hamlesi, yereldeki mücadelenin hukuki karşılığıdır. Mecelle’deki

küllî kaideler, İslam medeniyetinin ve hukukunun maziden gelen birikimi olduğu kadar geleceğe de ışık tutmaktadır.

Mecelle'nin bir hukuk mecmuası olmakla birlikte İslam'dan, onun medeniyet ve kùltüründen neşet ettiği için aynı zamanda küllî kaidelerin eğitim ve ahlaki konularla ilgili olduğu söylenebilir. Kul hakkının, vicdanın ve ortak aklın ağır bastığı maddeler İslam ile insanın, fitrat ile hayatın, eğitim ile hukukun ve ahlakın yakınlığına ve iş birliğine işaret etmektedir. İslam'da teori ile pratik birbirinden bağımsız değildir, her ikisi de birbirini destekler mahiyettedir.

İslam düşüncesinde evrendeki her canlının ve oluşun birbiriyle ilişkisi vardır; insan küçük bir âlemi, âlem de büyük bir insanı andırmaktadır. Hayata, insana ve olaylara tevhit düşüncesinin bir yansıması olarak bakan mümin, parçada bütünü, bütünde parçayı görebilmektedir. Dinin devlet ile bütünleştiği bir örneği yansıtan Osmanlı'nın son dönemlerinde din ve devlet ilişkisi zayıflamış olsa da bu bağ her daim mevcuttu. Osmanlı'nın son dönemlerinde hazırlanan bir kanun metni olan Mecelle'de din ile eğitim, insan ile hayat, örf ile hukuk, gelenek ile gelecek, birey ile toplum, devlet ile tebaa iç içe geçmiş ve etkileşim kurmuştur. İctihat yöntemiyle hazırlanmış bir hukuk müdevvenatı olan Mecelle'de İslam ile uyumlu örfün de toplumsal bir gerçeklik olarak değerlendirilmiş olması, dinin insanla ve hayatla bağını/uyumunu ortaya koyan kıymetli bir değerdir.

İslamiyet, hayatın yeni durumlarına ve eşyalarna karşı donuk bir din değerdir, dinamiktir. İctihat, yenilenen hayatta vahyi merkeze alarak kıyas yapılmasını, insanın ilahi iradeye uygun bir yaşam sürmesini mümkün kılmaktadır. Mecelle, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde İslam hukukunun kanunlaştırılması faaliyetinin bir neticesi ve numunesidir. Dinden, medeniyetten ve örften süzülerek yaln hale getirilen Mecelle'deki küllî kaideler, insanın ve toplumun huzurlu, adil ve erdemli yaşamasını temin edecek hikmetli bir nasihat kitabını andırmaktadır. Osmanlı medeni hukuku niteliğindeki Mecelle, İslam hukukuna, Türk hukuk tarihine ve dünya hukuk tarihine önemli katılarda bulunmuştur.

Mecelle, alanında bir ilk olmasına rağmen modern bir hukuk metni anlayışıyla belirli bir sistematığe göre yazılmış, kendisinden sonra yazılan kanunlara ve hukuki alanda yapılan reformlarına örnek ve öncü olmuştur. Birey ve toplum için hak, hukuk, adalet ve ahlak vazgeçilmezdir. Mecelle bu temel evrensel değerlerden hareketle İslam ve Türk medeniyetinden neşet etmiş başyapıt olarak İslam Türk hukukunda, dünya kùltür ve eğitim tarihindeki haklı yerini almıştır.

Mecelle'nin küllî kaideleri, kùltürü-değerleri ve toplumu ile uyumlu birey ve nesiller yetiştirmek şeklinde özetlenebilecek insani, kùltürel ve toplumsal eğitim hedefler için kullanılabilir. Ayrıca, doğru düşünmenin kurallarını, usûl ve yöntemlerini gösteren ilkeler manzumesi olarak küllî kaideler, din eğitiminde ve özellikle fıkıh ve usûl-ü fıkıh derslerinde akıl yürütmeye örnek ve destek olabilir. Küllî kaideler, öğretim ilkelerinden hedeflere (amaç-kazanım) görelilik (uygunluk), çocuğa (öğrenciye-bireye) görelilik, bilinenden bilinmeyene, hayata yakınlık, bütünlük, açıklık, ilişki kurma, ön bilgileri kullanma, değerlendirme ilkelerini çağrıştıran birçok hüküm içermektedir. Aynı şekilde küllî kaideler, öğretim yöntemlerinden anlatma, karşılaştırma, problem çözmeye, buldurma ve örnek olay incelemesi yöntemlerinin uygulanabileceği birçok hüküm çağrıştırmaktadır. Bu itibarla Mecelle'nin küllî kaidelerinin eğitim ve öğritime konu edilmesi, din ve eğitiminde, kùltür ve değer aktarımında kullanılması büyük önem arz etmektedir.

Türk, İslam ve dünya hukuk tarihinde kendisinden sıkça söz edilen ve incelenen, Türk milletinin ve İslam coğrafyasının hafızasında derin izler bırakan, içerisinde evrensel hukuk değerleriyle birlikte dinî, millî,

örfi ve eğitim-öğretim değerleri barındıran Mecelle'nin eğitim ve öğretim yönünden ilk defa incelemesinin yapıldığı bu çalışma neticesinde Mecelle'nin, hukuk ve İslam hukuku eğitim-öğretimlerinde İslam hukukunun tarihsel gelişimine ve kurallarına dair eğitimlerin bir parçası olarak kullanılabileceğini, hukuk öğrencileri için hukukun doğru uygulanmasını teşvik amacıyla değerlendirilebileceğini, İslam hukukunun kurallarını ve uygulama yöntemlerini anlamaya yardımcı olabileceğini söyleyebiliriz. Din eğitimi açısından Mecelle'deki küllî kaidelerin, dinin ve eğitiminin hedefleriyle uyumlu olduğu, din öğretimi ilkeleri ve yöntemleri konusunda yardımcı kaynaklar olduğu ve dini kavramların öğretimi açısından etkili olacağı değerlendirilmektedir. Bu çalışma neticesinde dinin sadece insanın Rabbiyle ilişkisini belirleyen ilkelere ibaret olmadığı, insanlar arası ilişkilerde, hukukta, eğitim ve öğretimde de dinin ve değerlerin başat bir rol oynadığı anlaşılmıştır.

Eğitim hedefleriyle, öğretim ilke ve yöntemleriyle bağlantılı olan Mecelle'nin küllî kaidelerinin hukuk ve İslam hukuku derslerinde, örgün ve yaygın din eğitimi yapan kurumlarda din eğitimiyle alakalı derslerde değerlendirilmesi ve din eğitiminin bir parçası olarak doğru düşünmenin öğretilmesinde bu prensiplerden yararlanılması önerilmektedir.

Kaynakça

- Abdurrahman, T. (2021). *Dini Amel ve Akılın Yenilenmesi*. (çev. Mehmet Emin Güleçyüz). Pınar Yayınları.
- Akgündüz, A. (1990). *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri*. I-V cilt. Fey Vakfı Yayınları.
- Akseki, A. H. (1968). *İslam Ahlakı*. Üçdal Neşriyat.
- Altaş, N. ve Arıcı, İ. (2016). Din Eğitiminin Bilimselleşme Süreci. *İçinde M. Köylü ve N. Altaş (Ed.), Din Eğitimi*, Ensar Neşriyat.
- Ayasbeyoğlu, N. (1968). *İslamiyet'in Eğitimimize Getirdiği Değerler ve K. Kerûm'in Eğitim ile İlgili Ayetlerinin Tahlili*. MEB Yayınları.
- Aydın, M. (2011). Değerler, İşlevleri ve Ahlâk. *Eğitime Bakış Dergisi*, 19, 39-45.
- Aydın, M. A. (2001). *Türk Hukuk Tarihi*. Beta Yayınları.
- Aydın, M. A. (2003). Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye. *İçinde Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt: 28, ss. 231-235). TDV Yayınları.
- Aydın, M. Z. (2015). *Din Öğretiminde Yöntemler*. Nobel Yayın Dağıtım.
- Ayhan, H. (1982). *Eğitime Giriş ve İslamiyet'in Eğitimimize Getirdiği Değerler*. Damla Yayınevi.
- Baktır, M. (2001). Kaide. *İçinde Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. (Cilt: 24, ss. 205-210). TDV Yayınları. M. (2008). İslâm Hukukunun Genel Prensipleri. *Ekev Akademi Dergisi*, 34, 203-210.
- Bardakoğlu, A. (2017). *İslâm Işığında Müslümanlığımızla Yüzleşme*. KURAMER Yayınları.
- Başarer, D. (2021). Mantıksal Düşünmeyi Geliştiren Etkinlik Örnekleri. *Millî Eğitim*, 50(231), 335-352.
- Bayraklı, B. (2002). *İslam'da Eğitim*. Bayraklı Yayınları.
- Bayraktar, M. F. (1987). *İslam Eğitiminde Öğretmen-Öğrenci Münasebetleri*. İFAV Yayınları.
- Belgesay, M. R. (1947). *Mecelle'nin Küllî Kaideleri ve Yeni Hukukun Ana Prensipleri*. İsmail Akgün Matbaası.
- Berki, A. H. (1962). *İslam Şeriatında Kaza (Hüküm ve Hâkimlik) Tarihi ve İfta Müessesesi*. Yargıçoğlu Matbaası.
- Berki, A. H. (1990). *Açıklamalı Mecelle (Mecelle-i Ahkam-ı Adliyye)*. Hikmet Yayınları.
- Bilhan, S. (1981). *Din Eğitiminin Amacı*. İlahiyat Vakfı Yayınları.

- Bilhan, S. (1991). *Eğitim Felsefesi, Kavram Çözümlemesi*. Ankara Üniversitesi Eğitim Fakùltesi Yayınları.
- Buhârî, E. A. M. b. İ. (1987). *el-Câmiu's-Sahih*. (thk. Mustafa Dib el-Boğa). Dâru İbn Kesir.
- Ceylan, M. (2021). Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye'nin Hazırlanışı, Uygulanması ve Kapsamı. *Adalet Dergisi*, 66, 701-726.
- Çekin, A. (2013). Din ve Eğitimin Toplumsal Yönü Üzerine Değerlendirmeler. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 36-48.
- Demir, A. (2011). *Mecelle ve Küllî Kaideler*. Işık Akademi Yayınları.
- Develioğlu, F. (2001). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*. Aydın Kitabevi Yayınları.
- Ekinci, E. B. (2019). Mecelle Hakkında Değerlendirmeler. *Adalet Dergisi*, 62-63, 335-356.
- Ellek, H. (2014). Osmanlı'da Kanunlaştırma Hareketleri ve Mecelle. *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakùltesi Dergisi*, 3(6), 119-159.
- Erdem, S. (2005). Türkçede Mecelle Literatürü. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 3(5), 673-722.
- Erdoğan, M. (1990). *İslâm Hukukunda Ahkâmın Değişmesi*. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakùltesi Yayınları.
- Ergin, O. (1977). *Türkiye Maarif Tarihi*. Eser Matbaası.
- Ertürk, S. (1994). *Eğitimde Program Geliştirme*. Meteksan Baskı.
- Fersahoğlu, Y. (1998). *Kur'an'da Zihin Eğitimi*. Marifet Yayınları.
- Gencer, B. (2012). *İslam'da Modernleşme (1839-1939)*. Doğu Batı Yayınları.
- Gökçe, F. (2000). *Değişim Sürecinde Devlet ve Eğitim*. Eylül Yayınları.
- Günay, H. M. (2010). Şüphe. İçinde Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi. (Cilt: 39, ss. 263-265). TDV Yayınları.
- Gür, A. R. (1993). *Hukuk Tarihi ve Tefekkürü Bakımından Mecelle*. Sebil Yayınları.
- Hökelekli, H. (2011). *Ailede, Okulda, Toplumda Değerler Psikolojisi ve Eğitimi*. Timaş Yayınları.
- İlhan, C. (2011). *Günümüz Türkçesiyle Mecelle (Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye)*. Yetkin Yayınları.
- İnalcık, H. (1958). Osmanlı Hukukuna Giriş: Örf-Sultani Hukuk ve Fatih'in Kanunları. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakùltesi Dergisi*, 13(2), 102-126.
- Karaman, H. (2008). *Anahatlarıyla İslâm Hukuku 1. 2. 3*. Ensar Neşriyat.
- Kaşkçı, O. (1997). *İslam ve Osmanlı Hukukunda Mecelle*. Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- Kızılabdullah, Y. (2015). Kavramsal Çerçeve: Eğitim, Öğretim ve Din. İçinde R. Doğan ve R. Ege (Ed.), *Din Eğitimi El Kitabı*. Grafiker Yayınları.
- Kızılkaya, N. (2013). *Hanefi Mezhebi Bağlamında Küllî Kaideler*. İz Yayıncılık.
- Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*. (2014). (çev. H. Karaman vd.). Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Lewis, B. (1984). *Modern Türkiye'nin Doğuşu*. (Çev. M. Kırathlı). Türk Tarih Kurumu.
- Mardin, Ş. (1991). *Türk Modernleşmesi*. İletişim Yayınları.
- Mardin, Ş. (2009). *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu*. İletişim Yayınları.
- Millî Eğitim Bakanlığı. (2018). *Din Kùltürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı (İlkokul 4 ve Ortaokul 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar)*.
- Millî Eğitim Bakanlığı. *2023 Eğitim Vizyonu*.
- Millî Eğitim Bakanlığı. *Örnekleriyle Türkçe Sözlük*. Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Nesâî, E. A. A. b. Ş. (1986). *Sünen-i Nesâî*. (Thk. A. Ebu Gudde). Mektebetü'l-Matbuatti'l-İslamiyye.

- Onar, S. S. (1955). Osmanlı İmparatorluğunda İslam Hukukunun Bir Kısımının Codification'u Mecelle. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 20(1-4), 57-85.
- Örsten Esirgen, S. (2011). Osmanlı Devleti'nde Medeni Kanun Tartışmaları: Mecelle mi, Fransız Medeni Kanunu mu?. *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 29(29), 31-48.
- Özel, A. (1989). el-'Alemgîriyye. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. (Cilt: 2, ss. 365-366). TDV Yayınları.
- Özkan, B. (2009). *Medeni Hukukun Temel Kavramları*. Turhan Kitabevi.
- Russel, B. (1996). *Eğitim Üzerine*. (Çev. N. Bezel). Say Yayınları.
- Şener, A. (1970). İslâm Hukukunda Maslahat ve Mefsedet Anlayışı. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 18, 105-106.
- Şentürk, R. (2017). *İslam Dünyasında Modernleşme ve Toplum Bilim Türkiye ve Mısır Örneği*. İz Yayınları.
- Şimşirgil, A. ve Ekinci, E. B. (2009). *Ahmet Cevdet Paşa ve Mecelle*. KTB Yayınları.
- Tavşancıl, E. ve Aslan, A. E. (2001). *İçerik Analizi ve Uygulama Örnekleri: Sözel, Yazılı ve Diğer Materyaller İçin*. Epsilon Yayınevi.
- Tezcan, M. (1997). *Eğitim Sosyolojisi*. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları.
- Tirmizî, M. İ. b. M. (1998). *Sünen-i Tirmizî*. (Thk. Beşşar Avvâd Maruf). Dâru'l-Garbi'l-İslami.
- Tosun, C. (2005). *Din Eğitimi Bilimine Giriş*. Pegem Akademi Yayıncılık.
- Tuzcu, A. (2012). *Kur'ân-ı Kerîm Açısından Mecelle'nin Küllî Kaideleri*. (YÖK Tez Merkezi, Yüksek Lisans). Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ülken, H. Z. (2001). *Eğitim Felsefesi*. Ülken Yayınları..
- Ültay, E. vd. (2021). Sosyal Bilimlerde Betimsel İçerik Analizi. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, 10, 188-201.
- Varış, F. (1978). *Eğitim Bilimine Giriş*. Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Yaman, A. (2014). Fıkıhın Sosyolojik Yürürlüğü Bağlamında Fetvada Değişim. *Diyanet İlmi Dergi*, 50(2), 7-21.
- Yaman, E. (2012). *Değerler Eğitimi: Eğitimde Yeni Ufuklar*. Akçağ Yayınları.
- Yavuz, K. (1998). *Günümüzde Din Eğitimi*. Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Yeşilyurt, E. (2020). Öğretmenin Pusulası: Genel Öğretim İlkeleri. *EKEV Akademi Dergisi*, 83, 267-284.
- Yıldırım, M. (2001). *Mecelle'nin Küllî Kaideleri*. İzmir İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Zerka, M. A. (2006). *İslam Hukuku*. Gündönümü Yayınları.
- Zeydan, A. (2008). *İslam Hukuku'na Giriş*. (Çev. Ali Şafak). Kayhan Yayınları.